

Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΑΤΟΜΟΥ ΕΝ Τῇ ΠΑΛΑΙΑΙ ΔΙΑΘΗΚῃ

II

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ Π.ΔΙΑΘΗΚΗΣ

A'

Ο ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΩΣ ΘΕΙΟΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΗΜΑ

ΥΠΟ

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Π. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Μετὰ τὴν δημοσίευσιν τοῦ I τεύχους τοῦ ἔργου ἡμῶν περὶ τῆς **θέσεως τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ**, ἐν τῷ ὁποίῳ τεύχει εἰσαγωγικῶς καὶ εἰς ἐπιβεβλημένην ἔκτασιν ἐπραγματεύθημεν περὶ τοῦ προβλήματος καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ὡς καὶ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ λίαν πεπολιτισμένη Ἀρχαίᾳ Ἑγγὺς Ἀνατολῇ, παρέχομεν ἤδη ἐν τῷ παρόντι II τεύχει μίαν ἀπαραίτητον διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ θέματος ἡμῶν ἔκθεσιν τῆς **ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ**. Καὶ τὴν νέαν δὲ ταύτην πραγματείαν προσεπαθήσαμεν νὰ παρουσιάσωμεν εἰς τε τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ τυχὸν ἐνδιαφερόμενον ἀλλοδαπὸν θεολογικὸν κοινόν, πάσῃ θυσίᾳ καὶ καθ' ὅσον ἦτο εἰς ἡμᾶς δυνατόν, ἐμπεριστατωμένην καὶ πρωτότυπον. Μέχρις ὅμως τίνος βαθμοῦ ἐπετεύχθη τοῦτο, ἐναπόκειται εἰς τὴν ἀγαθὴν διάθεσιν τοῦ ἀρμοδίου ἀναγνώστου νὰ κρίνῃ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τὸ πρόβλημα τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς παρούσης ἐρώτησης, ἔχει καθ' ἑαυτὸ τὰς ρίζας του ἐν αὐτῇ τῇ Π. Διαθήκῃ, ἐνθα καὶ λακωνικῶς τίθεται καθ' ἐπανάληψιν ὑπὸ τὴν μορφήν τοῦ γνωστοῦ ψαλμικοῦ ἐρωτήματος «τί ἐστιν ἄνθρωπος;»¹, εἰς ὃ λίαν χαρακτηριστικῶς προσθέτει ἡ Σοφία Σειράχ «καὶ τί ἡ χρήσις αὐτοῦ;»². Ὁ Θεὸς ἀφ' ἐνός καὶ ὁ ἄνθρωπος ἀφ' ἑτέρου συνιστοῦν τοὺς δύο πόλους, περὶ οὓς στρέφεται ἡ ὅλη Π. Διαθήκη καὶ πρὸ παντὸς ἡ Θεολογία αὐτῆς, δεδωμένου ὅτι, ὡς θέλομεν καὶ ἐφεξῆς διαπιστώσει, ὁ ἄνθρωπος ἀναγνωρίζεται ἐν τῇ

1. Ψαλμ. 85.

2. Σοφ. Σειρ. 188, πρβλ. Γ'ωβ 7₁₇ εζ., Ψαλμ. 144₃ εζ. Περαιτέρω πρβλ. ἐπίσης Γ'ωβ 15₁₄, Ήσ. 222 κλπ.

Π.Διαθήκη ὡς ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ προσωπικοῦ καὶ ὑπερβατικοῦ Θεοῦ τεθεῖσα κορωνίς τῆς ὅλης δημιουργίας, ὡς τὸ ἀντικείμενον τῆς ὑπερφυσικῆς θείας ἀποκαλύψεως καὶ δὴ καὶ ὡς τὸ κέντρον τῆς σωτηριώδους τοῦ Θεοῦ οἰκονομίας. Ἡ δὲ περὶ ἀνθρώπου διδασκαλία τῆς Π.Διαθήκης, ἔχουσα ὡς βάσιν αὐτῆς τὸν «πρῶτον Ἀδάμ»¹, ἀνάλογος κατὰ πάντα πρὸς τὴν ὑψηλὴν καὶ μοναδικὴν ἐν τῷ προχριστιανικῷ κόσμῳ περὶ Θεοῦ διδασκαλίαν αὐτῆς, προβάλλει σαφῶς ὡς τὸ θεμέλιον τῆς ὅλης Βιβλικῆς Ἀνθρωπολογίας, τῆς ὁποίας τὴν συμπλήρωσιν, τὴν ὀλοκλήρωσιν καὶ τὸ ἐπιστέγασμα ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως ἡ ἀνθρωπολογία τῆς Κ.Διαθήκης, ἔχουσα ὡς βάσιν αὐτῆς τὸν «ἔσχατον Ἀδάμ»², τὸν ἐνανθρωπήσαντα Λόγον τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ ἐνασχόλησις περὶ τοσοῦτο θεμελιώδες καὶ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως λίαν ἐνδιαφέρον πρόβλημα, ὡς εἶναι ἡ Ἀνθρωπολογία τῆς Π. Διαθήκης, ἀποτελεῖ κύριον καὶ πρωταρχικὸν ἔργον πρὸ παντὸς τοῦ ἐρμηνευτοῦ τῆς Π.Διαθήκης. Εἰδικώτερον ὅμως τὸ ἔργον τοῦτο συνδέεται ἀναποσπástως πρὸς τὴν ὑφ' ἡμῶν ἀναληφθεῖσαν ἤδη ἔρευναν περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ³, ἥτις, ὡς εἴπομεν, ἐφ' ὅσον μάλιστα τὸ ἀτομον εἶναι ἐνταῦθα αὐτὸς οὗτος ὁ ἄνθρωπος⁴, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθῇ καὶ ἐκτιμηθῇ ἐπαρκῶς ἄνευ ἐμπεριστατωμένης γνώσεως τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης, ὡς ἄλλως τε ἦτο ἀπαραίτητος διὰ τὴν κατανόησιν καὶ ὀρθὴν ἀξιολόγησιν τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ Ἀρχαίᾳ Ἑγγύς Ἀνατολῇ⁵ ἡ ἔρευνα τῆς ἀνθρωπολογίας τῶν Αἰγυπτίων⁶ καὶ τῶν Μεσοποταμίων⁷. Ἐὰν δὲ ἐκεῖ ὑπεστηρίχθη, ὅτι ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἐν τε τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τῇ Μεσοποταμίᾳ, εἰς τὰς κυρίας αὐτῆς γραμμάς, διαλάμπει ἐκάστοτε ἤδη ἐν ταῖς περὶ ἀνθρώπου ἰδέαις τῶν λαῶν ἐκείνων⁸, τοῦτο ἰσχύει ἐξ ἴσου, τοῦλάχιστον, περὶ τῆς ὑψηλῆς καὶ πράγματι θεοπνεύστου ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης, ἥτις ἀποτελεῖ ἐν προκειμένῳ τὴν ἀδαμαντίνην βάσιν καὶ παρέχει σαφῆ ὑποτύπωσιν τῆς ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ θέσεως τοῦ ἀτόμου, νοουμένου, ἐπαναλαμβάνομεν, ὡς ἀνθρώπου.

Περὶ τὸν δ' εἶναι, νομίζομεν, νὰ ἐξεραθῇ ἐνταῦθα ἡ σπουδαίτης τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης, πρὸ παντὸς μὲν διὰ τὸν ἐρμηνευτικόν, ἔπειτα δὲ καὶ διὰ τὸν συστηματικὸν τῆς Θεολογίας κλάδον⁹, ὅλως ἰδιαιτέ-

1. Α' Κορινθ. 15₄₅.

2. Ἐνθ' ἀν.

3. Ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, I. Εἰσαγωγικά, Ἀθήναι 1962.

4. Μν. ἔργ., σελ. 5έξ., 7έξ. κλπ.

5. Μν. ἔργ., σελ. 68-195.

6. Μν. ἔργ., σελ. 87-92.

7. Μν. ἔργ., σελ. 130-145.

8. Μν. ἔργ., ἰδίᾳ σελ. 87.

9. Λίαν χαρακτηριστικὰ εἶναι ἐν προκειμένῳ, ὅσα σχετικῶς ὁ ἐγκριτος Γερμανοελβετὸς παλαιοδιαθηκολόγος J.J.STAMM παρατηρεῖ, θέτων ἅμα καὶ τὸ ἐξῆς εὐλογον ἐρώτημα: «Muss es also dabei bleiben, dass Alttestamentler und Systematiker je in ihrer

ρωσ ὅμως διὰ τὴν Βιβλικὴν Θεολογίαν καὶ δὴ διὰ τὴν Θεολογίαν τῆς Π. Διαθήκης, εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ὁποίας, μάλιστα παρ' ἡμῖν, εἶθε νὰ συντελέσῃ τὸ ἐφ' ἑαυτῷ καὶ τὸ παρὸν ἔργον. Καὶ θὰ ἦτο ἐπίσης περιττόν, ἰδίᾳ μεθ' ὅσα εἶπομεν ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὅλου ἔργου¹, νὰ ὑπομνήσωμεν καὶ τὸ περὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς σπουδαιότητος ταύτης Ἰερᾶς Βίβλου τριῶν μεγάλων θρησκειῶν διαφέρον παντὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου² εἰς ἐποχὴν μάλιστα, τῆς ὁποίας τὸ κεντρικὸν πρόβλημα εἶναι τὸ περὶ ἀνθρώπου, ὡς πνευματικοῦ ὄντος, ὅθεν ἐξηγεῖται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο ἀποτελεῖ τὸ πρωταρχικὸν καὶ τὸ μάλιστα ἀντιλεγόμενον θέμα τῆς ἡμερησίας διατάξεως τῆς παγκοσμίου θεολογικῆς, φιλοσοφικῆς καὶ κοινωνιολογικῆς συζητήσεως³.

Sprache weiterreden, ohne einander zu verstehen, was die Fortdauer eines Zustandes bedeutete, an dem die Theologie, wenigstens auf protestantischer Seite, lange genug gelitten hat und noch immer leidet? So besteht dringender Anlass, das Aufsuchen von Gemeinsamkeiten nicht zu schnell aufzugeben; dies natürlich nicht in der Weise eines harmlosen Kompromisses, sondern in der Absicht, eine verbindende Grundlage zu finden, von der aus das Gespräch von beiden Seiten weitergeführt werden kann». [Die Gottebenbildlichkeit des Menschen im Alten Testament (ThSt 54), Zürich 1953, σελ. 13-14]. Πρβλ. ἐπίσης K. RAHNER, Exegese und Dogmatik (ἐν: StZ 168, σελ. 241-262), 1961.

1. Ἡ θέσις τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ, I. Εἰσαγωγικά, σελ. 5-6.

2. Πρβλ. ὅσα ὑπεγράμμισεν ὁ Π.Ι.ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ, Ἡ Χριστιανικὴ Ἀνθρωπολογία κατὰ Emil Brunner (ἐν: Τεσσαρακονταετηρίς Θ.Βορέα, I, σελ. 369-377), Ἀθήναι 1940, σελ. 369. Ἐπίσης πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις τοῦ W.KASSER, Was ist doch der Mensch? (ἐν: SchwThU 19, σελ. 116-118), 1949. Πρὸς τούτοις πρβλ. ἰδίᾳ καὶ τὸ θρησκειολογικὸν συλλογικὸν ἔργον τὸ ἐκδοθὲν ὑπὸ τοῦ C.J.BLEEKER, Anthropologie religieuse. L'homme et sa destinée à la lumière de l'histoire des religions (STHR, S II), Leiden 1955, ὡς καὶ τὸ ἐπίσης συλλογικὸν ἔργον The Image of Man in Contemporary Literature, ὅπερ καταλαμβάνει ὀλόκληρον τεῦχος τοῦ γνωστοῦ περιοδικοῦ Student World [55,2 (216) 1962].

3. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα εἰς τὴν μνείαν τῆς κυριωτέρας θεολογικῆς βιβλιογραφίας. Οὕτω πρβλ. ἰδίᾳ K.BARTII, Kirchliche Dogmatik, III/1, Zürich 1947, E.BRUNNER, Der Mensch im Widerspruch, Berlin 1937, J.ZURCHER, L'homme sa nature et sa destinée (BTheol), Neuchâtel-Paris 1955, G.C.BERKOUWER, Man: The Image of God, Michigan 1962. Πρβλ. ἐπίσης G.CRESPY, Le problème d'une anthropologie théologique (ἐν: EThR 25, σελ. 1έξ.), 1950, P.BRATSIOTIS, Das Menschenverständnis in der griechisch-orthodoxen Kirche (ἐν: ThZ 6, σελ. 376-382), 1950. Ἄξιον δὲ ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἶδον τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἰκανὰ τὸν ἀριθμὸν συλλογικὰ ἔργα, ἔχοντα ὡς θέμα τὸν ἀνθρώπον, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν ἰδίᾳ F.BLANKE-M.HUBER-W.KÄGI-H.KRAEMER, Das Menschenbild im Lichte des Evangeliums (ES E. Brunner), Zürich 1950, C.H. DODD-P.I.BRATSIOTIS-R.BULTMANN-H.CLAVIER, Man in God's Design, Newcastle 1952, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ Πρακτικὰ σχετικοῦ συνεδρίου τῆ συμμετοχῆ Προτεσταντῶν καὶ Ὀρθοδόξων ἐκδοθέντα ἐν ἰδιαίτερω διπλῷ τεύχεϊ τοῦ περιοδικοῦ Evangelische Theologie (117/s, 1952). Περαιτέρω πρβλ. καὶ τὰ ἐξῆς σχετικὰ πρὸς τὴν παροῦ-

Περὶ δὲ τῆς ἱστορίας τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ προβλήματος τῆς Π.Διαθήκης ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι τὸ πρόβλημα τοῦτο, μάλιστα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἐλκύει ἰδιαίτατα τὴν προσοχὴν τῶν ἐρμηνευτῶν τῆς Π.Διαθήκης, ἀποτελέσαν ἀντικείμενον οὐ μόνον γενικωτέρας, ἀλλὰ καὶ εἰδικωτέρας ἐρεύνης ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς καθ' ὅλου ἐπιστήμης τῆς Π.Διαθήκης. Καὶ δὴ ἐν πρώτοις γενικώτερον ἡσχολήθησαν περὶ αὐτό, ἐκτὸς τῶν ἐρμηνευσάντων τὴν Γένεσιν¹, κυρίως μὲν ἅπαντες σχεδὸν οἱ ἐνδιατριψάντες περὶ τὴν Θεολογίαν τῆς Π.Διαθήκης, ἐν τῷ πλαίσίῳ τῆς ὁποίας καὶ ἐξετάζουν τὰς κυρίας γραμμὰς τῆς ἀνθρωπολογικῆς διδασκαλίας τῆς Π.Διαθήκης, ἐν οἷς μνημονεύτει ἐν προκειμένῳ ἰδίᾳ οἱ A.Dillmann², E.König³, E.Sellin⁴, L.Köhler⁵, P.Heinisch⁶, P.van Imschoot⁷, E.Jacob⁸ καὶ ἄλλοι συγγραφεῖς συστήματος Θεολογίας τῆς Π.Διαθήκης⁹, πρὸ παντὸς ὅμως ὁ ἐπιφανὴς τῆς Π.Διαθήκης θεολόγος W.Eichrodt¹⁰, εἶτα δὲ καὶ ἄλλοι παλαιοδιαθηκολόγοι, οἵτινες ἐν σχετικαῖς αὐτῶν ἐρεύναις ἡσχολήθησαν εἰδικῶς καὶ περὶ τινα τῶν κυρίων προβλημάτων τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης, ἐξ ὧν ἀναφέρομεν ἐνταῦθα πρὸ παντὸς τὸν τε Franz

σαν ἐρευνᾶν ἔργα W.G.KÜMMEL, Das Bild des Menschen im Neuen Testament (ATHANT 13), Zürich 1948, H.KARPP, Probleme altchristlicher Anthropologie. Biblische Anthropologie und philosophische Psychologie bei den Kirchenvätern des dritten Jahrhunderts (BFChTh 44,3), Gütersloh 1950, H.MEHL-KOEHNLEIN, L'homme selon l'apôtre Paul (CTh 28), Neuchâtel-Paris 1951, M.BAILY, Biblical Man and Some Formulae of Christian Teaching (ἐν: IThQ 27, σελ. 173-200), 1960.

1. Περὶ τῶν κυριωτέρων ἐρμηνευτικῶν ἔργων εἰς τὴν Γένεσιν πρβλ. κατωτέρω.

2. Handbuch der Alttestamentlichen Theologie, Leipzig 1895, ἰδίᾳ σελ. 351-373.

3. Theologie des Alten Testaments kritisch und vergleichend dargestellt, Stuttgart 1923²⁻⁴, ἰδίᾳ σελ. 210-223.

4. Theologie des Alten Testaments (ATTh II), Leipzig 1933, ἰδίᾳ σελ. 56-67.

5. Theologie des Alten Testaments (NThG), Tübingen 1953³, σελ. 144-148.

6. Theologie des Alten Testaments (HS S I), Bonn 1940, σελ. 129-139.

7. Théologie de l'Ancien Testament (BTh III, ThBb II), τόμ. II, Tournai 1956, ἰδίᾳ σελ. 1-38.

8. Théologie de l'Ancien Testament (MPTh), Neuchâtel-Paris, 1955, σελ. 122-147.

9. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, H.WH.ROBINSON, The Religious Ideas of the Old Testament (StTh), London 1959¹¹, σελ. 77-101, G.v.RAD, Theologie des Alten Testaments, München 1957¹, τόμ. I, σελ. 148-164, H.RINGGREN, Israelitische Religion (RM 26), Stuttgart 1963, ἰδίᾳ σελ. 108-112, O.PROCKSCH, Theologie des Alten Testaments, Gütersloh 1950, σελ. 491-498, T.C.VRIEZEN, Theologie des Alten Testaments in Grundzügen, Wageningen 1956, σελ. 169-181.

10. Πρβλ. ἰδίᾳ Theologie des Alten Testaments, τόμ. II/III, Göttingen 1961⁴, σελ. 75-99.

Delitzsch¹ και τὸν J.Pedersen². Ὡς πρὸς δὲ τοὺς αὐτοτελῶς καὶ ἐν πολλοῖς εἰδικώτερον πῶς περὶ τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς Π.Διαθήκης ἐνδιατρίψαντας³, πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι κατὰ τὸ πλεῖστον ἠρεύνησαν συνήθως μὲν ἐν βραχείαις⁴, ἔστι δ' ὅτε ὅμως καὶ ἐν ἐκτενεστέραις⁵ μονογραφίαις αὐτῶν, ἐπὶ μέρους ἀνθρωπολογικὰ τῆς Π.Διαθήκης προβλήματα⁶ ἢ καὶ ὠρισμένας μόνον ἐπιφύσεις αὐτῶν⁷, σπανιώτερον δὲ παρέχουν οὗτοι συνοπτικὴν εἰκόνα τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ⁸, ἐπεκτεινόμενοι ἐνίοτε καὶ εἰς θέματα μᾶλλον ἄσχετα πρὸς

1. System der biblischen Psychologie, Leipzig 1861², ἰδίᾳ σελ. 57-120, 149-274. Κύρια τινὰ σημεῖα τοῦ κλασσικοῦ τούτου ἔργου ἐπισημαίνει ἤδη ὁ E.JAHN, Biblische Psychologie (BHFevKs 12), Berlin 1962.

2. Israel. Its Life and Culture, τόμ. I/II, London-Copenhagen 1946², ἰδίᾳ σελ. 99-181. Περὶ τὰ αὐτὰ περίπου προβλήματα ἀσχολοῦνται καὶ οἱ A.R.JOHNSON, The Vitality of the Individual in the Thought of Ancient Israel, Cardiff 1949, T. BOMAN, Das hebräische Denken im Vergleich mit den griechischen, Göttingen 1954², (1959)³, ἰδίᾳ σελ. 156ἔξ., C.TRESMONTANT, Essai sur la pensée hébraïque (LD 12), Paris 1953, ἰδίᾳ σελ. 87-115 κ.ἄ.

3. Ἐπιφυλασσόμενοι, ὅπως παράσχωμεν κατωτέρω τὴν ἐφ' ἐκάστου κεφαλαίου καὶ παραγράφου ὑπάρχουσαν σπουδαιότεραν βιβλιογραφίαν, περιοριζόμεθα ἐνταῦθα χάριν συντομίας εἰς τινὰ μόνον χαρακτηριστικὰ ἔργα.

4. Πρβλ. π.χ. τὸ προμνημονευθὲν ἔργον τοῦ J.J.STAMM, Die Gottebenbildlichkeit des Menschen im Alten Testament (ThSt 54), Zürich 1959.

5. Πρβλ. π.χ. P.HUMBERT, Études sur le récit du paradis et de la chute dans la Genèse, Neuchâtel 1940.

6. Πρβλ. π.χ. J.SCHWAB, Der Begriff der nefesch in den heiligen Schriften des Alten Testaments (Diss), München 1913.

7. Πρβλ. π.χ. M.SELINGSON, The Meaning of nephesh meth in the Old Testament (StOr), Helsingfors 1951.

8. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. E.WÖRNER, Biblische Anthropologie. Vorlesungen aus dem Nachlass, Stuttgart 1887, E.H.van LEEUWEN, Bijbelse Anthropologie, 1906, H.W.ROBINSON, The Christian Doctrine of Man, London 1911, HUB.JUNKER, Der Mensch im Alten Testament: Das Bild von Menschen (ἐν: FS F.Tillmann), 1934, J.FRAZER, Études d' Anthropologie biblique (ἐν: RHPR 15, σελ. 28-69), 1935, K.GALLING, Das Bild vom Menschen in biblischer Sicht (MUR), Mainz 1947, W.ZIMMERLI, Das Menschenbild des Alten Testaments (ThExH NF14), München 1949, C.RYDER SMITH, The Bible Doctrine of Man, London 1951, G.PIDOUX, L' homme dans l' Ancien Testament (CTh 32), Neuchâtel-Paris 1953, —, L' homme dans l' Ancien Testament (ἐν: Anthr R, σελ. 155-165), Leiden 1955, V.MAAC, Alttestamentliche Anthropogonie in ihrer Verhältnis zur altorientalischen Mythologie (ἐν: AsSI 9, σελ. 15-44), 1955, A.GELIN, L'homme biblique (ἐν: LV 1, σελ. 45 ἔξ.), 1955, D.LYS, La Bible, livre de révélation sur l'homme (ἐν: TR 407, σελ. 156-167), 1956, —, L' homme dans l' Ancien Testament (ἐν: ETHR 34, σελ. 31-49), 1959, G.FÖHRER, Theologische Züge des Menschenbildes im Alten Testament (ἐν: WERU 60, σελ. 9-21), 1959, A.-M.DUBARLE, La conception de l' homme dans l' Ancien Testament (ἐν: SacPag I, σελ. 522-536), 1959, M.FTHELEN, Job, and the Biblical Doctrine of Man (ἐν: JBR 27, σελ. 201-205), 1959, B.

τὴν καθ' αὐτὸ ἀνθρωπολογικὴν ἔρευναν. Τοῦτο π.χ. συμβαίνει καὶ προκειμένου περὶ τοῦ L.Köhler, ὅστις ἐν τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ Π.Διαθήκῃ» ἔργῳ αὐτοῦ¹ δὲν ἄπτεται, θὰ ἔλεγέ τις, τῶν κυρίων προβλημάτων τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης.

Ἐξ ἄλλου παρ' ἡμῖν πρῶτος μὲν ὁ Β.Βέλλας² ἐξήτασεν εἰς ἀδράς γραμμὰς τὸν ἄνθρωπον κατὰ τὴν Π.Διαθήκην ἐν τινι στοχαστικῇ καὶ περιεκτικῇ ὁμιλίᾳ αὐτοῦ, ἣτις καὶ δις εἶδε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος³, εἶτα δὲ ὁ Π.Μπρατσιώτης, ὑπὸ μορφήν ἀνακοινώσεως⁴, τὸ πρῶτον γερμανιστὶ⁵ καὶ ἀκολουθῶς ἑλληνιστὶ⁶ δημοσιευθείσης, ἐπραγματεύθη τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Γεν. 1,26 ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ καὶ τέλος ὁ Π.Δημητρόπουλος⁷ ἐν τῇ ἐπὶ διδασκαλίᾳ διατριβῇ αὐτοῦ ἐρευνήσας τὴν ἀνθρωπολογίαν τοῦ Μ.Ἀθανασίου εἰσαγωγικῶς ἡσχολήθη διὰ βραχέων περὶ τινὰ τῶν κυρίων σημείων τῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας τῆς Π.Διαθήκης⁸.

Ὅπως δὲ ἄνευ φόβου ὑπερβολῆς, δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ἐνταῦθα ὅτι, καθ' ὅσον τοὐλάχιστον γνωρίζομεν, οὐ μόνον παρ' ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διεθνῇ τῆς Π.Διαθήκης ἐπιστήμῃ ἐλλείπει εἰσέτι μία αὐτοτελὴς εἰδικωτέρα καὶ κατὰ τὸ δυνατόν συστηματικὴ τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης ἔρευνα. Ἡ δὲ διαπίστωσις αὕτη ἀποτελεῖ, νομίζομεν, πρόσθετον καὶ οὐδὲν εὐκαταφρόνητον λόγον ὑπαγορεύοντα τὸ ἐν τῇ μετὰ χεῖρας πραγματεία ἀναληφθὲν δυσχερὲς καὶ ἐν πολλοῖς ἀκανθῶδες ἔργον.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν ὕ φ ἦ ν τῆς παρουσίας πραγματείας, σημειοῦμεν ἐνταῦθα ὅτι αὕτη, ὡς ἄλλως τε θέλει τις διαπιστώσει, ἐρείδεται ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐπὶ αὐτοτελοῦς καὶ κατὰ τὸ δυνατόν λεπτολόγου ἐρεύνης τῶν τε κυρίων πηγῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης καὶ πάντων τῶν σπουδαιοτέρων σχετικῶν αὐτῆς χωρίων, τῶν ὁποίων θεωρεῖται σκόπιμος ἡ ἀφειδῆς χρῆσις, πολλάκις δὲ καὶ ἡ αὐτούσιος παράθεσις αὐτῶν, ἐκεῖ βεβαίως, ἔνθα κρίνεται τοῦτο

GEMSER, *Humilitas of Dignitas. De signatuur van het Oudtestamentisch mensbeeld* (ἐν: NThT 14, σελ. 161-174), 1960, C.WESTERMANN, *Der Mensch im Alten Testament* (SchEvAkKF), Bremen (ἄνευ ἔτους ἐκδόσεως).

1. *Der hebräische Mensch*, Tübingen 1953.

2. Ὁ ἄνθρωπος κατὰ τὴν Παλαιάν Διαθήκην, (Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ «Δελτίου τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν», 1), 1938. («Δόγος κατὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν»).

3. Ἀθῆναι 1950².

4. Κατὰ τὴν συνάντησιν μεταξὺ Λουθηρανῶν καὶ Ὁρθοδόξων ἐν Φραγκοφούρτῃ ἀπὸ 13-15 Ἰουνίου 1951.

5. *Genesis, 1,26 in der orthodoxen Theologie* (ἐν: *EvTh* 11, σελ. 289-297), 1952.

6. *Τὸ Γενέσεως Α' 26 ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Θεολογίᾳ* (ἐν: Ὁρθοδοξία 1953, τευχ. Δ'), Ἰσταμπούλ 1953.

7. Ἡ Ἀνθρωπολογία τοῦ Μεγάλου Ἀθανασίου (Diss), Ἀθῆναι 1954.

8. Μν. ἔργ., σελ. 3-15.

ἀπαραίτητον. Ἐν προκειμένῳ μάλιστα δέον ὅπως διευκρινηθῆ, ὅτι καὶ μὲν ἡ ἔρευνα αὕτη γίνεται πάντοτε ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ διωρθωμένου Μασσαρωτικοῦ κειμένου, τοῦ ὁποίου δι' εὐνοήτους λόγους καὶ ἀκολουθεῖται ἐνταῦθα ἡ διεθνῶς καθιερωμένη ἀριθμησις, ὑπὸ τὸ φῶς ὅμως τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', τὸ κείμενον τῆς ὁποίας, ἐφ' ὅσον ἀποδίδει πιστῶς τὸ πρωτότυπον, προτιμᾶται ἐνταῦθα κατὰ κανόνα ἐν τῇ παραθέσει τῶν σχετικῶν ἀνθρωπολογικῶν τῆς Π. Διαθήκης χωρίων¹. Τοῦτο δὲ οὐ μόνον διότι τὸ κείμενον τῶν Ο' εἶναι ἡ πληρεστερά σωζομένη καὶ σπουδαιότερα τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων τῆς Π. Διαθήκης, τῆς ὁποίας μάλιστα ἡ γλῶσσα εἶναι ἡ ἑλληνική, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ μετάφρασις αὕτη ἀποτελεῖ τὸ ἐπίσημον τῆς Π. Διαθήκης κείμενον διὰ τοὺς πλείστους τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς Κ. Διαθήκης καὶ δι' ἅπαντας τοὺς Ἑλληνας πατέρας καὶ ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς τῆς Ἀρχαίας ἀδαιρέτου Ἐκκλησίας. Τὸ δὲ περιβληθὲν τοσοῦτον αὐθεντικὸν κῦρος κείμενον τοῦτο υἰοθετηθὲν ὑπὸ τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, κληροδοτηθὲν δὲ ὑπ' αὐτῆς καὶ εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀπέβη καὶ τὸ ἐπίσημον κείμενον αὐτῆς. Πολλάκις ἄλλως τε ἐν τῇ πορείᾳ τῆς παρουσίας ἐρέυνης θέλει, νομιζομεν, τεκμηριωθῆ ἢ τε ἀκριβεία καὶ ἡ ἀξιοπιστία τῆς μεταφράσεως τῶν Ο', τοῦλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ οὐκ ὀλίγα ἀνθρωπολογικὰ τῆς Π. Διαθήκης χωρία.

Ἐξ ἄλλου κατὰ τὴν σύνταξιν τῆς παρουσίας πραγματείας, ὡς εἶναι εὐλογον, ἐλήφθησαν μὲν πρὸ ὀφθαλμῶν ἅπαντα τὰ σπουδαιότερα συμπεράσματα τῆς μέχρι τοῦδε σχετικῆς ἐρέυνης τῶν εἰδικῶς περὶ τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἐνδιατριψάντων, εἰς τὰς ἐπὶ μέρους ἐπόψεις τῶν ὁποίων ὅμως παραπέμπομεν ἐκάστοτε μετὰ πάσης φειδοῦς καὶ μάλιστα μόνον, ὅπου τοῦτο θεωρεῖται ἀπολύτως ἀναγκαῖον, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα μὴ ἀλλοιωθῆ ὁ αὐστηρῶς βιβλικὸς καὶ δὴ καθαρῶς παλαιοδιαθηκικὸς τῆς ἐρέυνης ταύτης χαρακτήρ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα μή, διὰ τῆς ἐμπλοκῆς εἰς τὸ πολυδαίδαλον τῶν ἐκάστοτε ἐπόψεων, δοθῆ μεγαλύτερα ἔκτασις εἰς τὴν πραγματείαν ταύτην, εἰς βάρος ἴσως τῆς σαφηνείας καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς οὐσίας τῆς ἐρέυνης.

Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ὅ ρ ι α καὶ τὴν δ ι ἄ ρ θ ρ ω σ ι ν τῆς παρουσίας πραγματείας, σαφῶς ταῦτα διαγράφονται τὸ μὲν ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῆς, τὸ δὲ καὶ ὑπὸ τῆς προδηλωθείσης ἐντάξεως αὐτῆς ἐντὸς τῶν πλαισίων τῆς ἤδη διὰ τῶν ΕἰΣΑΓΩΓΙΚΩΝ ἀναληφθείσης γενικωτέρας ἐρέυνης περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀτόμου ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, τῆς ὁποίας ἐρέυνης ἡ Ἀνθρωπολογία τῆς Π. Διαθήκης ἀποτελεῖ τὸ δευτερον μέρος, ὡς ἐπίσης καὶ ὑπὸ τοῦ προδηλωθέντος αὐστηρῶς βιβλικοῦ τοῦ ἔργου τούτου χαρακτῆρος. Ἐκ συστηματικῶν δὲ κυρίως λόγων

1. Ἐν τῇ μετὰ χεῖρας πραγματείᾳ ἡ παράθεσις χωρίων ἐκ μὲν τοῦ κειμένου τῆς μεταφράσεως τῶν Ο' γίνεται διὰ στοιχείων Λ ε ι ψ ι α ς, ἐκ δὲ τοῦ Μασσαρωτικοῦ κειμένου, ἐν ἰδίᾳ ἡμῶν μεταφράσει διὰ στοιχείων ἐ λ ζ ε β ἱ ρ. Τέλος τὸ ♣ ἐμφαίνει τὴν μνείαν ἀπάντων τῶν χωρίων τοῦ Μασσαρω. κειμένου ἢ τῆς μεταφράσεως αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ο', ἔνθα ἀπαντᾷ λέξις τις.

προεκρίναμεν τὴν διμερῆ τῆς Ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης διαίρεσιν πραγματευόμενοι ἐφεξῆς πρῶτον μὲν περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς θείου δημιουργήματος, δεύτερον δὲ περὶ τῆς ἀρχεγόνου καταστάσεως, τῆς πτώσεως καὶ τῆς ἀνορθώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Εἰδικώτερον δὲ ἐν τῷ μετὰ χειρὸς θεμελιωδέστερῳ καὶ ἐκτενεστέρῳ πρώτῳ τμήματι τῆς Ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης θεωροῦμεν σκόπιμον, ὅπως ἐρευνηθοῦν α) αἱ θεμελιώδεις ἀνθρωπολογικαὶ πηγαὶ τῆς Π.Διαθήκης, β) ἡ καταγωγή καὶ ἡ φύσις τοῦ ἀνθρώπου, γ) τὰ συστατικὰ τοῦ ἀνθρώπου, δ) αἱ πνευματικαὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ δυνάμεις, ε) ὁ ἀνθρώπος ὡς ψυχοσωματικὴ ἐνότης, ς) ἡ θέσις τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δημιουργίᾳ καὶ ὁ προορισμὸς αὐτοῦ.

ΑΙ ΘΕΜΕΛΙΩΔΕΙΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΗΓΑΙ ΤΗΣ Π. ΔΙΑΘΗΚΗΣ

Πρὶν ἢ χωρῆσωμεν εἰς τὴν εἰδικωτέραν ἔρευναν τῶν ἐπὶ μέρους προβλημάτων τῆς παρούσης πραγματείας, θεωροῦμεν σκόπιμον, ὅπως προτάξωμεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν δῆλωσιν ὅτι ἡ Π. Διαθήκη δὲν περιλαμβάνει οὔτε συστηματικὴν ἀνθρωπολογίαν οὔτε συστηματικὴν θεολογίαν¹. Πρὸς τούτοις δὲ πρέπει, νομίζομεν, νὰ προταχθῇ ἐνταῦθα καὶ μία γενικὴ διαπίστωσις τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης, ὅτι δηλ. αἱ ἀνθρωπολογικαὶ τῆς Π. Διαθήκης μαρτυρίαι οὐ μόνον δὲν ἀλληλοσυγκρούονται, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνη τις τὴν εἰς τὰ οὐσιώδη, τοῦλάχιστον, σημεῖα πλήρη συμφωνίαν αὐτῶν καὶ δὴ καὶ πολλάκις καὶ τὴν φραστικὴν σύμπτωσιν αὐτῶν πρὸς τὰς θεμελιώδεις τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης πηγὰς. Αἱ δὲ ἔστιν ὅτε παρατηρούμεναι ἐπουσιώδεις ἀσυμφωνίαι ἐξηγοῦνται, νομίζομεν, ἀπολύτως ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ συγγραφέως, τῆς ἐποχῆς, τῆς μορφώσεως καὶ τοῦ περιβάλλοντος καὶ μάλιστα ἐκ τῆς προμνημονευθείσης διαπιστώσεως, ὅτι ἡ Π. Διαθήκη δὲν παρέχει συστηματικὴν ἀνθρωπολογίαν, τὰ δὲ σχετικὰ δεδομένα αὐτῆς ὀφείλει ὁ ἐρμηνευτὴς μετὰ πολλῆς περισκέψεως νὰ συλλέγη, συγκρίνη καὶ συνθέτῃ.

¹ Ἐκ τῶν ποικίλων μαρτυριῶν τῆς Π. Διαθήκης περὶ τῆς *δημιουργίας*, τῆς *φύσεως*, τῶν *συστατικῶν* καὶ τῶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ *πνευματικῶν* *δυνάμεων*, ὡς καὶ περὶ τῆς *θέσεως* αὐτοῦ ἐν τῇ δημιουργίᾳ, διεξοδικώτεραι, σαφέστεραι καὶ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως σπουδαιότεραι εἶναι ἀναμφιβόλως αἱ δύο ἀρχαιόταται, τοῦλάχιστον κατὰ τὰς κυρίας αὐτῶν γραμμάς, ἀνθρωπολογικαὶ διηγήσεις τῆς Γενέσεως (Γεν. 1.26 ἐξ., καὶ Γεν. 2.7 ἐξ.)².

1. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὰς σχετικὰς παρατηρήσεις τῶν E.JACOB, *Théologie de l' Ancien Testament*...σελ. 124 ἐξ., P.van IMSCHOOT, *Théologie de l' Ancien Testament*, τόμ. II, σελ. 2 ἐξ.

2. Κατ' ἐκλογὴν παραπέμπομεν ἐνταῦθα εἰς τὰ ἐξῆς ἐρμηνευτὰ ἔργα: H.GUNKEL, *Genesis (HK)*, Göttingen 1910⁸,—*Die Urgeschichte und die Patriarchen*. Das erste Buch Mosis (SAT), Göttingen 1921², H.L.STRACK, *Die Genesis (KgKHSANT)*, München 1905², S.R.DRIVER, *The Book of Genesis (WC)*, London 1954¹⁶, O. PROCKSCH, *Die Genesis (KAT)*, Leipzig 1924²⁻³, E.KÖNIG, *Die Genesis*, Gütersloh 1925²⁻³, J.SKINNER, *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis (ICC)*, Edinburgh 1930², P.HEINISCH, *Das Buch Genesis (HS)*, Bonn 1930, B. JACOB *Das erste Buch der Tora, Genesis*, Berlin 1934, W.ZIMMERLI, *1. Mose 1-11. Die Urgeschichte (Proph)*, Zürich, 1957², K.-H.RABAST, *Die Genesis*, Berlin 1951, G.von RAD, *Das Erste Buch Mose (ATD)*, Berlin 1956, A.CLAMBER, *La Genèse (SB)*, Paris 1953, HUB.JUNKER, *Genesis (Bechter B)*, Würzburg 1955², R. de VAUX, *La Genèse (Jérusalem B)*, Paris 1958².

Περὶ τὰς δύο λοιπὸν ταύτας διηγήσεις, ὡς τὰς κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπολογικὰς πηγὰς τῆς τε Π.Διαθήκης¹ καὶ τῆς ὅλης Βίβλου, κρίνομεν σκόπιμον ὅπως ἐν πρώτοις, ἔστω καὶ διὰ βραχείων, ἀσχοληθῶμεν ἐνταῦθα², μὴ παραθεωροῦντες, βεβαίως, καὶ τὰς λοιπὰς ἀνθρωπολογικὰς τῆς Π.Διαθήκης μαρτυρίας³, τῶν ὁποίων τὸν ὑπερφυσικὸν χαρακτήρα⁴ ἐμφαίνει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἤδη καὶ ἡ πρὸς τὰς δύο θεμελιώδεις ἀνθρωπολογικὰς πηγὰς ἰδεολογικὴ αὐτῶν σύμπτωσις ἐπεκτεινομένη, ὡς μόλις ὑπεδηλώσαμεν, μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς στενῆς, πολλάκις, φραστικῆς αὐτῶν συγγενείας. Ἐντεῦθεν ἐξετάζων τις τὰς δύο ἀνθρωπολογικὰς διηγήσεις τῆς Γενέσεως, συνεξετάζει, νομίζομεν, καὶ τὰς

1. F.J.LEENHARDT, La situation de l'homme d'après la Genèse (ἐν: FS Em. Brunner σελ. 1-29), 1950.

2. Εἰδικώτερον πρβλ. ἐν προκειμένῳ καὶ V.ZAPLETAL, Der Schöpfungsbericht der Genesis, Regensburg 1911², W.VISCHER, Das Christuszeugnis des Alten Testament, τόμ. I: Das Gesetz, München 1935², ἰδίᾳ σελ. 47ἔξ., G.von RAD, Das theologische Problem des alttestamentlichen Schöpfungsglaubens (ἐν: BZAW 66, σελ. 138-147), 1936, J.HEMPEL, Gott und Mensch (BWANT III, 2) Stuttgart 1936², ἰδίᾳ σελ. 60ἔξ., A.BEA, Neuere Probleme und Arbeiten zur biblische Urgeschichte (ἐν: Bb 25, σελ. 70-87), 1944, F.CEUPPENS, Genèse I-III, Paris 1946, H.J.T.JOHNSON, The Bible and the Early History of Mankind, London 1947², P.HEINISCH, Probleme der Urgeschichte, Luzern 1947, A.VIARD, La Création et la Chute (Gen. 1-3) (ἐν: Vie Spirituelle 7, σελ. 36ἔξ.), 1951, C.R.NORTH, The Old Testament Interpretation of History, London 1953², ἰδίᾳ σελ. 20-39, A.ALTMANN, A Note on the Rabbinic Doctrine of Creation (ἐν JJS 7, σελ. 195-206), 1956, B.HESSLER, Der Mensch im Anruf Gottes. Das anthropologische Anliegen der Genesis (ἐν: WuW 1, σελ. 12-27), 1957, L.ROST, Theologische Grundgedanken der Urgeschichte (ἐν: ThLZ 82, στ. 321-326), 1957, L.F.RIVERA, El Relato de la Creación (ἐν: RBB 21, ⁹⁴ σελ. 186-191), 1959, H.RENCKENS, Urgeschichte und Heilsgeschichte. Israels Schau in die Vergangenheit nach Gen 1-3, Mainz 1961², H.MÜLLER, La Creación del Hombre según Gén 1,26-30 y 2,5-7.9.10.15 (ἐν: RBB 22, ⁹⁷ σελ. 121-127), 1960, T.SCHWEGLER, Die biblische Urgeschichte, München 1962², J.de FRAINE, La Bible et l'origine de l'homme (MuL 3), Bruges 1961, H.W.HERTZBERG, Beiträge zur Traditionsgeschichte und Theologie des Alten Testaments, Göttingen 1962, σελ. 162-186 (Die Botschaft von Anfang. Eine Auslegung der ersten Kapitel der Bibel), C.WESTERMANN, Der Schöpfungsbericht von Anfang der Bibel (CHFB GehrL 30), Stuttgart 1962³,—, God and His Creation (ἐν: USQR 18, σελ. 197-209), 1963, A.HOGUTH, Probleme der biblischen Urgeschichte (Gen 1-11) in der neueren Literatur (ἐν: BbL 3, σελ. 62-69), 1962.

3. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ R.RENDTORFF, Die theologische Stellung des Schöpfungsglaubens bei Deuterijosaja (ἐν: ZThK 51, σελ. 3-13), 1954, M.F.THELEN, Job, and the Biblical Doctrine of Man (ἐν: JBR 27, σελ. 201-205), 1959, Ἐπίσης πρβλ. W.EICHHODT, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 75 ἔξ., E.JACOB, Théologie de l'A.T., σελ. 123 ἔξ., P.van IMSCHOOT, Théologie de l'A.T., τόμ. II, σελ. 1 ἔξ. G.von RAD, Theologie des A.T., τόμ. I, σελ. 140 ἔξ.

4. Πρβλ. HUB.JUNKER, Die biblische Urgeschichte in ihrer Bedeutung als Grundlage der alttestamentlichen Offenbarung, Bonn 1932.

λοιπὰς ἀνθρωπολογικὰς τῆς Π. Διαθήκης μαρτυρίας. Ὡς εἶναι δὲ εὐνόητον, δὲν πρόκειται κατὰ τὴν ἐπακολουθοῦσαν σύντομον ἀνάλυσιν τῶν δύο θεμελιωδῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης πηγῶν νὰ περιπλακῶμεν εἰς τὸν ἄσχετον τοῦ σκοποῦ τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας λαβύρινθον τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς¹, ἀλλὰ νὰ ἐπισημάνωμεν καὶ ἀκολουθῶς ἐπεξεργασθῶμεν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀνθρωπολογικῆς ταύτης ἐρεύνης τὸ ἄφθονον καὶ σπουδαιότατον σχετικὸν ὕλικόν αὐτῶν. Παραβλέποντες δ' ἐν προκειμένῳ τὰς ἐξωτερικὰς καὶ φιλολογικὰς αὐτῶν διαφορὰς, ἡ σημασία τῶν ὁποίων ὑπερτονίζεται πολλάκις εἰς βάρος αὐτῆς τῆς οὐσίας, ἀποβλέπομεν εἰς τὴν βαθυτέραν καὶ δὴ καὶ εἰς τὴν θεολογικὴν τῶν δύο τούτων διηγήσεων ἐνότητά σχετιζομένην πρὸς τὸ θεῖον αὐτῶν περιεχόμενον², τεκμηριουμένην δὲ καὶ ἐκ τῆς εἰδικωτέρας αὐτῶν ἐρεύνης, ἥτις, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καταλήγει καὶ εἰς τὴν διαπίστωσιν τῆς ἐν τῇ παγκοσμίῳ φιλολογίᾳ ἀπαραμιλλήτου αὐτῶν ἀξίας³, οὐ μόνον ὡς ἀνθρωπολογικῶν πηγῶν, ἀλλὰ καὶ ὡς λογοτεχνικῶν ἀριστουργημάτων⁴.

Τέλος προτοῦ εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν τῶν δύο ἀνθρωπολογικῶν διηγήσεων τῆς Γενέσεως, εἶναι ἀνάγκη ὅπως διευκρινηθῇ ἐνταῦθα, ὅτι ἐφεξῆς περιοριζόμεθα εἰς τὴν ἀνάλυσιν ἐκείνων τῶν χωρίων, ἅτινα ἀμέσως

1. Προχείρως παραπέμπομεν ἐνταῦθα εἰς τὴν μόλις ἐκδοθεῖσαν τρίτην ἔκδοσιν τοῦ μνημειώδους ἔργου τοῦ O.EISSFELDT, *Einleitung in das Alte Testament*, Tübingen 1964³, ἰδία σελ. 205 ἐξ., πρβλ. ἐπίσης Π.Ι.ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ἐπίτομος Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παλαιὰν Διαθήκην, Ἀθήναι 1955, ἰδία σελ. 36 ἐξ.

2. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ J.NIKEL, *Die Glaubwürdigkeit des Alten Testamentes im Lichte der Inspirationslehre und der Literarkritik* (BZfr I,8), Münster/W 1923⁴, W.M.OESCH, *Die Lehre von der Inspiration und ihre Anwendung auf die Urgeschichte* (ἐν: FH 13, σελ. 9-75), Berlin 1960, ἰδία σελ. 40 ἐξ.

3. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, πρβλ. W.LOTZ, *Die biblische Urgeschichte in ihrem Verhältnis zu den Urzeitsagen anderer Völker, zu den israelitischen Volkserzählungen und zum Ganzen der Heiligen Schrift*, Leipzig, 1907, A.KIRCHNER, *Die babylonische Kosmogonie und der biblische Schöpfungsbericht* (AA III,1) Münster/W 1911, J.GOBTTZBERGER, *Adam und Eva* (BZfr III, 11), Münster/W 1912³, J.NIKEL, *Das Alte Testament im Lichte der altorientalischen Forschungen, I. Die biblische Urgeschichte* (BZfr II, 3), Münster/W 1924⁴, J.RENIÉ, *Les origines de l'humanité d'après la Bible. Mythe ou histoire?* Lyon-Paris 1950, C.TRESMONTANT, *Création et Temps dans la pensée hébraïque* (ἐν: CSion 7, σελ. 25-49), 1953. V.MAAG, *Alttestamentliche Anthropogonie in ihren Verhältnis zur altorientalischen Mythologie* (ἐν: AsSt 9, σελ. 15-44), 1955, L.WOOLLEY, *Stories of the Creation and the Flood* (ἐν: PEQ 88, σελ. 14-21), 1956, J.O'NEILL, *The Bible and Evolution* (ἐν: Scr 11, σελ. 42-51), 1959, F.HVIDBERG, *The Canaanitic Background of Gen. I-III* (ἐν: VT 10, σελ. 285-294), 1960.

4. Πρβλ. ἐνταῦθα καὶ J.KROEKER, *Das lebendige Wort, I. Die erste Schöpfung* (Gen 1-3), Wernigerode 1925, R.GUARDINI, *Der Anfang aller Dinge. Meditationen über Genesis I-III*, Würzburg 1961, W.KRETSCHMER, *Psychologische Weisheit der Bibel* (Dalp 317), München 1955.

ἀναφέρονται εἰς τὸ ἐν τῇ μετὰ χειῖρας πραγματεῖα ἐρευνητέον κύριον θέμα τοῦ πρώτου τμήματος τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π.Διαθήκης, ἐπιφυλασσόμενοι, ὅπως ἐν τῷ οἰκείῳ τόπῳ τοῦ δευτέρου τμήματος¹ ἀσχοληθῶμεν καὶ περὶ τὰ λοιπὰ σχετικὰ χωρία τῶν ἐν λόγῳ διηγήσεων.

1. Η Α΄ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΣΕΩΣ. Ἡ πρώτη περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διήγησις (Γεν.126-29) συνιστᾷ μὲν καθ' ἑαυτὴν θεωρουμένη λογικὴν ἐνότητα, συνεχίζει δὲ τὴν ἤδη ἀπὸ τοῦ Γεν.11 ἐξ. ἀρξαμένην ἀφήγησιν περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου, μεθ' ἧς καὶ συναποτελεῖ ἀδιάσπαστον φιλολογικὴν ἐνότητα ἀποδιδομένην, ὡς γνωστόν, ὑπὸ τοῦ συνόλου σχεδὸν² τῆς συγχρόνου φιλολογικῆς κριτικῆς³ εἰς τὴν καλουμένην «πηγὴν Ρ» ἢ «Ἱερατικὸν κώδικα»⁴. Πρὶν δὲ ἢ χωρήσωμεν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους, εἶναι ἀναγκαῖα ἢ ὑπογράμμισις τῆς διακρινούσης μὲν τὴν ὅλην φιλολογικὴν ἐνότητα (Γεν.11-24α)⁵, κορυφουμένης δ' ἐν τῇ α' ἀνθρωπολογικῇ ταύτῃ διηγῆσει (Γεν.126-29) ἀπερίττου μεγαλοπρεπειᾶς τοῦ ὕφους, ἐκλεκτικότητος περὶ τὴν ἔκφρασιν, ὡς καὶ χαρακτηριστικῆς λακωνικότητος διατυπώσεως καὶ δὴ καὶ ἐμφανοῦς περιορισμοῦ τῶν ἀνθρωπομορφισμῶν⁶, ἐφ' ὅσον καὶ αἱ ὑπάρχουσαι, ἐλάχισται ἄλλως τε, ἀνθρωποπαθεῖς ἐκφράσεις⁷ ἀνάγονται εἰς τὴν σφαῖραν τοῦ πνεύματος, χρησιμοποιούμεναι κατ' οἰκονομίαν πρὸς ἔκφρασιν καθαρῶς πνευματικῶν ἐννοιῶν. Τὸ ἰδιάζον ὅμως χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὀλοκλήρου τῆς περὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου ἀφήγησεως, μάλιστα δὲ τοῦ ἀνθρωπολογικοῦ αὐτῆς τμήματος⁸, εἶναι ἡ παντελής ἔλλειψις μυθολογικοῦ ἢ πολυθεϊστικοῦ τινος

1. Ὡς εἴπωμεν καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν (σελ 241), τὸ β' τ μ ἡ μ α τῆς Ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης ἔχει ὡς θέμα τὴν ἀρχέγονον κατάστασιν, τὴν πτωσιν καὶ τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ ἀνθρώπου.

2. Πρβλ. ὅμως καὶ τὰς προσφάτως διατυπωθείσας ἀντιρρήσεις τοῦ K.-H.RABAST, Die Genesis..., ἰδίᾳ σελ. 15 ἐξ.

3. Προχέριως παραπέμπομεν ἐνταῦθα εἰς τὸν O.EISSFELDT, Einleitung in das A.T.³, σελ. 271 ἐξ. (Die Pentateuchquelle P).

4. Εἰδικώτερον πρβλ. ἐν προκειμένῳ H.-J.KRAUS, Die Entstehungsgeschichte der priesterlichen Schöpfungsberichtes Gen 1 (ἐν: FU 13, σελ. 76-94), Berlin 1960.

5. Ἐνταῦθα πρβλ., πρὸς τοὺς ἄλλους, J.SCHILDENBERGER, Der Eingang zur Heilsgeschichte. Eine Erklärung des Schöpfungsberichtes (Gen 1₁-24α) (ἐν: BM 28, σελ. 193-204, 371-388), 1952, ἐπίσης πρβλ. L.ROST, Der Schöpfungsbericht der Priesterschrift (ἐν: ChrWissen 10, σελ. 172-178), 1934.

6. Πρβλ. ἐνταῦθα ἰδίᾳ J.HEMPPEL, Die Grenzen des Anthropomorphismus Jahwes im Alten Testament (ἐν: ZAW 57, σελ. 75-85), 1939, μάλιστα δὲ σελ. 85 (ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ «κατ' εἰκόνα»).

7. Αἱ ἐκφράσεις αὗται εἶναι τὸ «εἶπεν», «εἶδεν», «ἐκάλεσεν» κλπ.

8. Πρβλ. καὶ J.de FRAINE, La Bible et l'origine de l'homme..., σελ. 31-40, W.EICHRODT, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 77 ἐξ., G.von RAD, Theologie des A.T., τόμ. I, σελ. 144 ἐξ. Ἐπίσης πρβλ. ἐνταῦθα W.KRETSCHMER, Psychologische Weisheit der Bibel..., σελ. 44 ἐξ.

στοιχείου και δὴ και ὁ ὑψηλὸς Θεολογικὸς χαρακτήρ αὐτῆς και ἡ λεπτολόγος ἀκριβεία τῆς διατυπώσεως τῶν βαθυστοχάστων και ὑψηλῶν νοημάτων, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀνεπίδεκτον παρερμηνείας σαφῆνειαν τῆς ἐκφράσεως. Ἀπὸ λογοτεχνικῆς δ' ἐπόψεως διακρίνεται ἡ ἐνότης αὐτῆ διὰ τὸ ὕψος αὐτῆς, ἐκτιμηθὲν προσηκόντως και ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τοῦ γνωστοῦ κλασσικοῦ ἀρχαίου ἔργου «Περὶ ὕψους»¹. Θὰ ἠδύνατό τις, μάλιστα, νὰ εἴπῃ ὅτι εὕρισκόμεθα ἐνώπιον οἰονεὶ πρωτοτύπου και μεγαλειώδους ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γραμματείᾳ μονοθεϊστικοῦ ὕμνου εἰς τὴν Θεῖαν δημιουργίαν, ἀποτελοῦντος ἀπαύγασμα τῆς πίστεως τοῦ ἀρχαίου Ἰσραὴλ πρὸς τὸν ὑπερκόσμιον ἅμα και προσωπικὸν Θεὸν αὐτοῦ, ὡς τὸν ἐκ τοῦ μηδενὸς δημιουργόν τοῦ σύμπαντος και δὴ και τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ κεντρικὴ αὐτῆ ἰδέα ἐκφραζομένη ἐπιγραμματικώτατα ἤδη ἐν τῷ περιφήμῳ περιληπτικῷ πρώτῳ στίχῳ τῆς Βίβλου², «ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν»³, διήκει δι' ὀλοκλήρου τῆς περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου διηγήσεως⁴. Πράγματι δ' ἐν εἴδει σιωπηρᾶς, ἀλλ' εὐγλώττου δοξολογίας, ἔνθα δίκην στροφῶν βαθμιαίως ἐμφανίζεται ἐκάστοτε τὸ «οὐκ ἐξ ὄντων»⁵ δημιουργηθὲν ἔργον ἐκάστης ἡμέρας κλιμακῆδὸν και κατὰ θαυμαστὴν ἐμπειρικὴν λογικὴν σειρὰν ἐκτίθενται τὰ ἀλλεπάλληλα στάδια τῆς δημιουργίας ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων και κατωτέρων ἐπὶ τὰ συνθετώτερα και ἀνώτερα, τοῦ ἐν τέλει ἐκάστου δημιουργήματος ἐπαναλαμβανομένου «και εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν»⁶, ἐπέχοντος Θεσιν ἐπιρδοῦ. Κατακλείεται δὲ ὁ δογματικὸς οὗτος ὕμνος διὰ τῆς διηγήσεως περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ τελευταίου και κατὰ πάντα τελειότερου προσωπικοῦ τοῦ Θεοῦ δημιουργήματος⁷, ἧτοι τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τοῦ ὁποίου, ὡς τῆς κορωνίδος, ἐπιστέφει ὁ Θεὸς τὸ μεγαλειῶδες τῆς ἐξαήμερου ἔργου αὐτοῦ, μεθ' ὃ και εὐλόγως ἐπακολουθεῖ πλέον ὁ χαρακτηρισμὸς ὅλης τῆς οὕτως ἐπιστεγασθείσης και τελειωθείσης δημιουργίας ὡς «καλῆς λίαν»⁸. «Ὅσον δ' ἀφορᾷ ἐξ ἄλλου εἰς τὴν ἀποτελοῦσαν τὸ ἐπιστέγασμα ὀλοκλήρου τῆς φιλολογικῆς ἐνότητος ἀνθρωπολογικὴν διήγησιν, δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῆ, ὅτι εὕρισκόμεθα πρὸ ἰδιοτύπου συγκεφαλαιώσεως και περιληπτικῆς ἐκθέσεως τοῦ ἤδη συντελεσθέντος δημιουργικοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ, δεδομένου ὅτι ἐν τοῖς στ.26 (πρβλ.στ.28), 29 και 30 παρελαύνουν, οὕτως εἶπεῖν, πρὸ τοῦ δημιουργοῦ, ἀλλὰ και πρὸ τοῦ «κατ' εἰκόνα» αὐτοῦ ποιηθέντος ἀνθρώπου ἐμμέσως μὲν

1. Κεφ. Θ' 9.

2. Γενικώτερον πρβλ. ἐν προκειμένῳ V.HAMP, Die zwei ersten Verse der Bibel (ἐν: FS Hub.Junker, σελ. 113-126), 1961.

3. Γεν. 1.

4. Γεν. 1-24α.

5. II Μακκ. 7:28. Πρβλ. Γεν. 1. (אֶרֶץ וְיָמִים) και τὰς περὶ τῆς ἐνοίας αὐτοῦ πα-

ρατηρήσεις τοῦ T.BOMAN, Das hebräische Denken..., σελ. 44.

6. Γεν. 1, 8, 10, 12, 13, 21, 25. Ἐν Γεν. 1, 10, 12 δις ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ.

7. Γεν. 1:26-29.

8. Γεν. 1:31. Πρβλ. ἰδίᾳ Ψαλμ. 8, 104:24.

ἅπαντα τὰ δημιουργήματα τῆς ἑξαήμερου, ἀμέσως δὲ τὰ τελειότερα αὐτῶν, ἅτινα καὶ προϋποθέτουν τὰ μὴ ρητῶς μνημονευόμενα. Ἐν τέλει, ὡς πρὸς τὸ κείμενον τῶν Ο', δέον ὅπως υπογραμμισθῇ ἐνταῦθα οὐ μόνον ἡ ἀνταξία τοῦ πρωτοτύπου ἀριστοτεχνικῆ μεταφραστικῆ αὐτῶν δημιουργία, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐν αὐτῇ διαμόρφωσις ὑψηλῆς θεολογικῆς ὀρολογίας υἰοθετηθῆσης ὑπὸ τῆς Κ. Διαθήκης καὶ καθιερωθείσης ἔκτοτε ἐν τε τῇ βιβλικῇ θεολογίᾳ καὶ τῇ χριστιανικῇ γραμματείᾳ.

Ἐξετάζοντες ἐφεξῆς εἰδικώτερον πως τὴν α' ἀνθρωπολογικὴν ταύτην διήγησιν¹, ἂν καί, ὡς εἶναι εὐνόητον, δὲν πρόκειται νὰ εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς συστηματικὴν ἐρμηνεῖαν αὐτῆς καί, ὡς εἴπομεν, ἀρκούμενοι ἀπλῶς εἰς ὑπογράμμισιν τῶν σημείων ἐκείνων, ἅτινα ἀμέσως ἀναφέρονται εἰς τὴν παρούσαν ἔρευναν², διακρίνομεν ἐν πρώτοις τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους κύρια νοήματα: α) Τὸ θεῖον σχέδιον καὶ τὴν θεῖαν ἀπόφασιν περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποίου ἐμφαίνεται ἅμα ἡ τε ἀξία καὶ ὁ θεῖος προορισμός, οὕτω δὲ ὑποδηλοῦται καὶ ἡ θέσις αὐτοῦ ἐν τῇ ἑξαήμερῳ δημιουργίᾳ³. β) Τὴν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προδιαγραφέντος θεῖου σχεδίου πραγμάτωσιν τῆς ἐξαγγελθείσης θείας ἀποφάσεως, ἔτι δὲ καὶ τὸν διαφορισμὸν τοῦ ἀνθρώπου εἰς ἄρσεν καὶ θῆλυ⁴. γ) Τὴν θεῖαν εὐλογίαν πρὸς τὸν οὕτω δημιουργηθέντα ἄνθρωπον καὶ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐγκαθίδρυσιν αὐτοῦ ἐν τῷ ἤδη δημιουργηθέντι κόσμῳ⁵. δ) Τὴν περὶ συντηρήσεως τοῦ ἀνθρώπου πρόνοιαν τοῦ Θεοῦ⁶. Τέλος ἀκολουθεῖ ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιθεώρησις καὶ ἀξιολόγησις τοῦ διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου συντελεσθέντος ὅλου δημιουργικοῦ ἔργου τῆς ἑξαήμερου⁷.

1. Γεν. 1²⁶⁻²⁹.

2. Δεδομένου ὅτι ἐπὶ τῶν σημείων τούτων πρόκειται νὰ ἐπανέλθωμεν εἰδικώτερον ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας, ἀρκούμεθα ἐνταῦθα εἰς ὀλίγα τινά.

3. Γεν. 1²⁶.

4. Γεν. 1²⁷.

5. Γεν. 1²⁸.

6. Γεν. 1²⁹. Ὁ εὐθὺς ἐπόμενος στίχος (Γεν. 1³⁰), ἀναφερόμενος εἰς τὸν μόλις προηγηθέντα (Γεν. 1²⁹), δηλοῖ ὅτι οὐ μόνον ὁ ἄνθρωπος, ἀλλὰ καὶ ἅπαντα τὰ ζῶα εἶναι χορτοφάγα. Τοῦτο δ' ἔχει ὡς λογικὸν ἐπακόλουθον ὅτι οὔτε ὁ ἄνθρωπος ἐπιβουλεύεται τὰ ζῶα οὔτε τὰ ζῶα τὸν ἄνθρωπον, ὅπερ ἐμφαίνει τὴν ἀρχικὴν εἰρηνικὴν συνύπαρξιν ἀνθρώπου καὶ ζῶων, ἐξασφαλίζουσαν τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν κινδύνων τοῦ ζωϊκοῦ περιβάλλοντος αὐτοῦ. "Ὅθεν καὶ προσφεύστατα χαρακτηρίζεται ἐν προκειμένῳ ὑπὸ τοῦ K. BARTH ὁ ἄνθρωπος ὡς «ὀμοτράπεζος τῶν ζῶων».

7. Γεν. 1³¹.

Εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς καὶ εἰς τὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἐπὶ μέρος τῆς ἐξαήμερου θείων ἔργων, εἰσάγει τὸ «καὶ εἶπεν ὁ Θεός»¹, δι' οὗ ἡ νέα αὐτῆ λογικὴ ἐνότῃς καὶ συνδέεται πρὸς τὰ προηγούμενα. Τὴν προσοχὴν ὁμῶς εὐλόγως ἐλκύει τὸ εἰς α' πληθυντ. πρόσωπον ἀμέσως ἐπόμενον «ποιήσωμεν»², ὅπερ ὑπάρχει ἐνταῦθα ἀντὶ τῆς ἀκολουθούσης πάντα τὰ προηγηθέντα «καὶ εἶπεν»³ εἰς γ' πρόσωπον προστακτικῆς⁴ ἐκφραζούσης τὴν παντοδύναμον θείαν δημιουργικὴν θέλησιν. Ἦδη δὲ διὰ τοῦ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον»⁵ ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐξάιρεται ὁ κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου

1. Γεν. 1²⁶. Πρβλ. Γεν. 1^{3,6,9,11,14,20,24}.

2. Οὕτως ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸ ἔβρ. **וַיִּבְרָא**, περὶ οὗ πρβλ. καὶ κατωτέρω.

3. Γεν. 1^{3,6,9,11,14,20,24}.

4. Οὕτω πρβλ. «γενηθήτω» (Γεν. 1^{3,6}), «συναχθήτω» (Γεν. 1⁹), «βλαστησάτω» (Γεν. 1¹¹), «γενηθήτωσαν» (Γεν. 1¹⁴), «ἐξαγαγέτω» (Γεν. 1^{20,24}).

5. Τὸ «ποιήσωμεν», λόγῳ καὶ τῆς ἐναλλαγῆς ἀπὸ τοῦ α' ἐνικῆς προσώπου («καὶ εἶπεν ὁ Θεός») εἰς τὸ α' πληθ. πρόσωπον, ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον μακρᾶς συζητήσεως, ἀπασχολῆσαν, ὡς γνωστόν, ἤδη τοὺς πατέρας τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, οἵτινες ἐδέχθησαν ὅτι ἐνταῦθα ὑποφώσκει τὸ τριαδικὸν δόγμα, ἐνῶ οἱ νεώτεροι ἐρμηνευταὶ ὑπεστήριξαν ποικίλας ἐπόψεις, περὶ τῶν τελευταίων δὲ τούτων ἐπόψεων πρβλ. J.J.STAMM, Die Gottebenbildlichkeit des Menschen im A.T., σελ. 10 ἔξ. Ἀξίον δὲ ἰδιαίτερας μνείας εἶναι ἐνταῦθα ὅτι ὁ μέγας διαμαρτυρούμενος θεολόγος K.BARTH ἐν τῇ προμνημονευθεῖσα Kirchliche Dogmatik III/1 αὐτοῦ, ἔστω καὶ δι' ἄλλης ὁδοῦ ἐπανέρχεται κατ' οὐσίαν εἰς τὴν γεγραμμένην ἐρμηνευτικὴν παράδοσιν τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας, παρατηρῶν, μεταξύ ἄλλων, καὶ τὰ ἑξῆς: «Der Schöpfungsbefehl richtet sich hier zunächst gar nicht nach aussen, er geht nicht in die Richtung der zu schaffenden Kreatur, sondern richtet sich in der Form jenes «Lasset uns!» nach innen; er ist Aufruf zu einer innergöttlichen Einmütigkeit der Absicht und Entschliessung» (μν. ἔργ., σελ. 204). Καὶ περαιτέρω θέτει τὸ ἐρώτημα: «Wie sollten nicht-göttliche Wesen dazu kommen, einem Schöpfungsakt nicht nur beratend zu assistieren, sondern, wie es hier ausdrücklich heisst, aktiv an ihm teilzunehmen, Menschen zu machen?» (μν. ἔργ., σελ. 215). Ἀκολουθοῦν εὐστοχῶτατα καὶ λεπτότατα ἐρμηνευτικαὶ παρατηρήσεις καὶ ἡ λοιπὴ αὐτοῦ ἐπιχειρηματολογία, μεθ' ἣν καταλήγει εἰς τὸ λίαν χαρακτηριστικὸν συμπέρασμα, ὅτι τὸ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον» ἀποτελεῖ «Gesinnungs- und Tatgemeinschaft im göttlichen Wesen selbst und nicht eine solche wie zwischen Gott und irgendwelchen nicht-göttlichen Wesen» (μν. ἔργ., σελ. 216). Οὕτω δὲ κατ' αὐτὸν ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἀρχαίας Ἐκκλησίας ἀπαιτεῖ κομμὴν und gerecht wird παρά ἡ σύγχρονος ἐρμηνεία (μν. ἔργ. σελ. 216). Κατὰ ταῦτα ὁ K.BARTH δέχεται ἐν προκειμένῳ, ὅτι ὁ Θεός εἶναι μὲν ἐγώ, ἀλλ' οὐχὶ μόνος, ἐφ' ὅσον «den Unterschied und die Beziehung von Ich und Du in sich selber hat» (ἐνθ' ἄν.). Ὡς πρὸς δὲ τὸν ἀντίκτυπον τῆς τοιαύτης ἐρμηνείας τοῦ εἰρημένου θεολόγου εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς Π. Διαθήκης, ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ σημειώσωμεν τὴν χαρακτηριστικὴν ἔρευναν τοῦ ἐγκρίτου παλαιοδιαθηκολόγου J.J.STAMM, Die Imago-Lehre von Karl Barth und die alttestamentliche Wissenschaft (ἐν: FS K.Barth, σελ. 84-98), 1955, εἰς ἣν καὶ παραπέμπομεν (ἰδίᾳ σελ. 84ἔξ., 93 ἔξ.). Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν σχετικὴν ἐρμηνείαν τῶν Πατέρων, ἀξία μνείας εἶναι ἐν προκειμένῳ καὶ ἡ ἑξῆς σπουδαία ἡμολογία τοῦ προμνημονευθέντος διαμαρτυρούμενου παλαιοδιαθηκολόγου: «Es ist wohl wichtig, zu sehen, dass die moderne Exegese nicht in der Lage ist, der oft sehr sicher zur Seite geschobenen altkirchlichen Erklärung

ἐκτακτος καὶ ἰδιάζων τρόπος τῆς θείας ἐνεργείας, ἀφ' ἐτέρου δὲ προδιατυπῶνται ἢ ὑπεροχὴ τοῦ νέου τούτου καὶ τελευταίου θείου ἔργου τῆς ἐξαήμερου ἐναντι πάντων τῶν λοιπῶν θείων δημιουργημάτων, ὑποδηλουμένης ἅμα τῆς τε ἀπαραμίλλητου ἀξίας καὶ τοῦ θείου προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου καὶ προδιαγραφομένης ἐντεῦθεν καὶ τῆς ἐν γένει θέσεως αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ. Τοῦτο δὲ διότι ἐν προκειμένῳ ὁ Θεὸς μὴ ἐνεργῶν πλέον διὰ μόνου τοῦ λόγου, ἐνθεν μὲν προβάλλει ὡς ὁ ἄμεσος καὶ δὴ ὡς ὁ προσωπικὸς δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἐνθεν δὲ ἐμφανίζεται καὶ ὡς, οὕτως εἰπεῖν, συσχεπτόμενος, ἀποφασίζων καὶ ἐξαγγέλλων διὰ βραχυτάτων τὸ ὅλον σχέδιον αὐτοῦ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, τοῦ τελευταίου καὶ τελειότερου ἅμα δημιουργήματος, καταυγαζομένου ἐντεῦθεν ὑπὸ τῆς πρὸς αὐτὸ ἐκδηλουμένης ἐξαιρέτου θείας ἀγάπης. Τὴν δηλωθεῖσαν ἐννοίαν τοῦ «ποιήσωμεν ἄνθρωπον»¹ διαφωτίζει ἔτι μᾶλλον ἢ συνέχεια τοῦ στίχου 26, ἐνθα ὑπάρχει τὸ περιλάλητον «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν». Καὶ διὰ μὲν τοῦ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν»² προσδιορίζεται ἡ ἀρχή, ἡ οὐσία καὶ ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου φύσις καὶ ἡ ἐντεῦθεν ἀπορρέουσα ἀξία αὐτοῦ, ἐμφαινόμενη ἅμα τῆς στενωτάτης σχέσεως καὶ δὴ καὶ ἐσωτέρας συγγενείας τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸν προσωπικὸν Θεόν, ὡς δημιουργὸν αὐτοῦ, ἐνῶ διὰ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν (ἡμετέραν)»³ καθορίζεται ἡ σημασία καὶ δὴ ὁ θεῖος προορισμὸς καὶ τελικὸς σκοπὸς τοῦ νέου δημιουργήματος, μάλιστα δὲ ὑποδηλοῦται ἡ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπόλυτος ἐξάρτησις τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ δύο αὗται ἐννοίαι, ἧτοι τὸ «κατ' εἰκόνα ἡμετέραν» καὶ τὸ «καθ' ὁμοίωσιν (ἡμετέραν)» ἐμφαίνουσι ἅμα τὴν τε ἀρχικὴν τελειότητα τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἀπαραμίλλητον ὑπεροχὴν αὐτοῦ ἐναντι πάντων τῶν λοιπῶν δημιουργημάτων τῆς ἐξαήμερου, διαγραφόμενης οὕτω τῆς ἐν τῷ κόσμῳ ἐξεχούσης θέσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τῆς κορωνίδος αὐτοῦ. Τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο γίνεται ἔτι σαφέστερον ἰδίᾳ διὰ τοῦ εὐθύς ἐπομένου «καὶ ἀρχέτωσαν...», ὅπερ δηλοῖ ἐπίσης τὴν σχέσιν τοῦ «κατ' εἰκόνα» καὶ «καθ' ὁμοίωσιν» Θεοῦ δημιουργηθέντος ἀνθρώπου πρὸς τὸ πρὸ αὐτοῦ δημιουργηθὲν ἤδη φυσικὸν αὐτοῦ περιβάλλον,

eine einzige, eindeutige und sicher richtige gegenüberzustellen» (J.J.STAMM, Die Gottebenbildlichkeit des Menschen im A.T.,..., σελ. 11). Πρβλ. σχετικῶς Ἡσ. 40₁₃.

1. Ὡς πρέπει νὰ ὑπομνήσωμεν ἐνταῦθα, ὅτι ἡ ἐναλλαγὴ αὕτη ἀπὸ τοῦ ἀ' ἐνικοῦ εἰς τὸ ἀ' πληθ. πρόσωπον ἀπαντᾷ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ ἐν Γεν. 11₇. Σημειοῦμεν ἐπίσης ὅτι καὶ τὸ ἐν Γεν. 2₁₈ ὑπάρχον **יְשַׁעַן** οἱ τε Ο' καὶ ἡ Vulgata ἀναγινώσκουσι **יְשַׁעַן** («ποιήσωμεν»).

2. Οὕτως ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **יְנַלְמָצַב**.

3. Οὕτως ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **יְנַתְּמֵנוּ**.

Οἱ Ο' ὅμως ἀναγινώσκουσι καὶ τὸν ἐλλείποντα ἐκ τοῦ Μασωρ. κειμένου σύνδεσμον **י** («καὶ»). Περὶ τῶν δύο ὅμως ὄρων τούτων θὰ εἶναι ἐν τῷ τελευταίῳ κεφαλαίῳ τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας εἰδικώτερον ὁ λόγος.

ἦτοι τὸν ὕλικόν κόσμον, ὡς σχέσιν ἄρχοντος πρὸς εὐπειθεῖς ὑπηκόους. Προκειμένου δ' ἄρα ἐν τέλει τοῦ παρόντος πρώτου τμήματος τῆς ἀνθρωπολογίας νὰ ἀσχοληθῶμεν εἰδικώτερον περὶ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ τε «κατ' εἰκόνα» καὶ τοῦ «καθ' ὁμοίωσιν», ἀρκοῦμεθα ἐνταῦθα εἰς τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐπισημαίνοντες τὴν κεφαλαιώδη σημασίαν τῶν ὡς ἄνω ὄρων διὰ τὴν βιβλικὴν ἀνθρωπολογία, τῆς ὁποίας, ἄνευ φόβου ὑπερβολῆς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἀποτελοῦν τὸ Α καὶ τὸ Ω, ἦτοι τὴν μὲν ἀρχὴν αὐτῆς τὸ «κατ' εἰκόνα», τὸ δὲ τέλος αὐτῆς τὸ «καθ' ὁμοίωσιν»¹. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ «ἀρχέτωσαν» δὲν θὰ πρέπη, νομίζομεν, νὰ παροραθῇ ἡ χαρακτηριστικὴ ἐναλλαγὴ τοῦ ἐνικοῦ εἰς πληθυντικὸν ἀριθμὸν². Διαβλέπομεν δ' ἐνταῦθα τὴν πρώτην ἔμμεσον μνείαν τῆς ἐν τῷ εὐθύς ἀκολουθοῦντι στ. 27 σαφῶς μαρτυρουμένης δημιουργίας τοῦ ἄρρενος καὶ τοῦ θήλεος ἀνθρώπου. Κατὰ ταῦτα ἢ εἰς δύο φύλα διάκρισις τοῦ ἀνθρωπίνου γένους περιλαμβάνεται ἤδη ἐν αὐτῷ τῷ θείῳ σχεδίῳ περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου (Γεν. 126), ἔνθα ἐπίσης ὑπάρχουν ἀποτεθησαυρισμένα καὶ αἱ ἀνωτέρω ἐπισημανθεῖσαι σπουδαῖαι ἀνθρωπολογικαὶ ἔννοιαι, ἀρχῆς γενομένης ἤδη ἀπὸ τοῦ «ποιήσωμεν». Ἐντεῦθεν δ' εὐλόγως εἶναι δυνατὸν, νομίζομεν, νὰ χαρακτηρισθῇ ὁ στίχος οὗτος (Γεν. 126) οὐ μόνον ὡς ἡ περιλήψις τῆς α' ἀνθρωπολογικῆς διηγῆσεως, ἀλλὰ καὶ ὡς τὸ θεμέλιον τῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας τῆς Βίβλου καθ' ὅλου καὶ δὴ καὶ ὡς ἡ ἐπιγραμματικὴ σύνοψις τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης.

Ἐν τῷ στ. 27, ἔνθα τονίζεται ἅπαξ ἔτι ὅτι αὐτὸς ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δι' ἐκτάκτου καὶ εἰδικῆς προσωπικῆς αὐτοῦ ἐπεμβάσεως δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου, ἔχομεν τὴν πανηγυρικὴν, κατηγορηματικὴν καὶ λακωνικὴν διαβεβαίωσιν περὶ τοῦ ὅτι, ὅσα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ προηγηθέντι στ. 26 διὰ τοῦ ἐκεῖ ὑπάρχοντος «ποιήσωμεν» ἐξηγγέλησαν περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐπληρώθησαν, ὡς ἐμφαίνει τὸ ἐν ἀρχῇ τοῦ στ. 27 ὑπάρχον «καὶ ἐποίησεν»³, ὕπερ ἀποτελεῖ

1. Ἐντεῦθεν ἴσως εἶναι δυνατὸν νὰ κατανοηθῇ ἡ ἐν Γεν. 127 παρουσία μόνον τοῦ «κατ' εἰκόνα». Δηλ. ἐν μὲν τῷ Γεν. 126 ὑπάρχουν ἀμφότεροι οἱ ὅροι, ἐφ' ὅσον ἐκτίθεται τὸ θεῖον σχέδιον, ἐν δὲ τῷ Γεν. 127, ἔνθα δηλοῦται ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, μόνον τὸ «κατ' εἰκόνα».

2. «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον...καὶ ἀρχέτωσαν».

3. Οὕτως ἀποδίδουν οἱ Ο' τὸν ἐν στιχ. 27 τρις καὶ ἐν ὀλοκλήρῳ τῇ Π. Διαθήκῃ 48κις περίπου ἀπαντὸν **בָּרָא**, ὕπερ ἔχει ὡς ἀποκλειστικὸν αὐτοῦ ὑποκείμενον τὸν Θεόν.

Ἐν προκειμένῳ πρβλ. A. A. BEVAN, The Hebrew Verb **בָּרָא** «to creat» (ἐν: JPh 29, σελ. 263-265), 1905, F. BÖHL, **בָּרָא**, Bara, als Terminus der Weltschöpfung im alttestamentlichen Sprachgebrauch (ἐν: FS R. Kittel = BWAT I, 13, σελ. 42-60), Leipzig 1913; P. HUMBERT, Emploi et portée du verbe **bârâ** (créer) dans l' Ancien Testament (ἐν: ThZ 3, σελ. 401-422), 1947, E. DANTINNE, Création et séparation (ἐν: Mus 74, σελ. 441-451), 1961. Ὑπερνομίζομεν δ' ὅτι διὰ τοῦ «ποιῶ» οἱ Ο' ἀποδίδουν ἐπίσης καὶ τὸ ἐν Γεν. 126 ὑπάρχον **שָׁעַר** τοῦ Μασσῶρ. **שָׁעַר**. Ἡσυχάζομαι πράγματι οἱ Ο' ἀπόδωσαντες ἀμφότερα τὰ ῥήματα (**בָּרָא** καὶ **שָׁעַר**) διὰ τοῦ «ποιῶ»; Τὴν ἀπάντησιν δίδει, πρὸς

τήν, οὕτως εἰπεῖν, ἀπόδοσιν τοῦ «ποιήσωμεν». Ὅθεν ἤδη ἐνταῦθα εἶναι δυνατόν ἴσως νὰ διακρίνη τις τὴν ἀπαρχὴν τοῦ «πιστός ὁ ἐπαγγελιάμενος»¹. Ἐξ ἄλλου τὸ ἐν τέλει τοῦ στίχου ὑπάρχον «ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς»² ἀποτελεῖ τὴν σαφῆ πλέον μνείαν τοῦ διαφορισμοῦ τῶν φύλων, ἧτις ὑποδηλωθεῖσα, ὡς εἴπομεν, ἤδη ἐν τῷ προηγηθέντι στίχῳ³ διὰ τοῦ «ἀρχέτωσαν» μαρτυρεῖ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ περὶ τοῦ θεοσυστάτου θεσμοῦ τοῦ γάμου καὶ τῆς οἰκογενείας, ὡς τοῦ πυρῆνος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Τὸ δὲ ἐν τῷ αὐτῷ στίχῳ⁴ μόλις προηγηθὲν «κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν» ἀρκούντως ἐμφανῶς, νομίζομεν, διακηρύσσει, ὡς καὶ κατωτέρω θέλομεν διαπιστώσει, τὴν ἰσότητα τῶν δύο φύλων, ἐπιμαρτυρουμένην ὑπὸ τοῦ προμνημονευθέντος «ἀρχέτωσαν»⁵, ὡς ἐπίσης καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ εὐθύς ἐπομένῳ στίχῳ ὑπάρχοντος «καὶ εὐλόγησεν αὐτούς ὁ Θεός...»⁶, ὅπερ βεβαίως, ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὸν θεσμόν τοῦ γάμου. Ἄλλως τε περὶ τῆς ἰσότητος τῶν δύο φύλων ὀμιλεῖ σαφῶς τὸ ἐν τῷ μεθασπομένῳ στίχῳ «καὶ εἶπεν ὁ Θεός ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν...»⁷, ὅπερ ἀναφερόμενον εἰς τὸ «ἄρσεν καὶ θῆλυ»⁸ ἐμφαίνει τὴν πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐκδηλουμένην εἰδικὴν τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν⁹. Τέλος ἡ μόλις προμνημονευθεῖσα θεία εὐλογία καὶ δὴ τὰ ἀκολουθοῦντα αὐτὴν «ἀξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε», «πληρώσατε τὴν γῆν», «κατακυριεύσατε αὐτῆς», «ἀρχετε...»¹⁰, μάλιστα δὲ οἱ πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ζεῦγος θεῖοι λόγοι «ἰδοὺ δέδωκα ὑμῖν...»¹¹ μαρτυροῦν εὐγλώττως οὐ μόνον περὶ τῆς ἤδη διαπιστωθείσης ἰδιαζούσης θέσεως τοῦ ἀνθρωπίνου ζεύγους ἐν τῇ ἐξαήμερῳ δημιουργίᾳ, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς ὑφισταμένης ἀρχικῆς οἰκειοτάτης προσωπικῆς σχέσεως καὶ κοινωνίας Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Πράγματι δὲ τὸ ἀνθρώπινον ζεῦγος ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ μοναδικὸν τῆς ἐξαήμερου δημιουργήματος, ὅπερ ἀξιούται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅπως ἀποβῆ ἰσὺς αὐτοῦ καὶ ἀκούη τοὺς θεῖους λόγους, δι' ὧν μάλιστα ἐκχωρεῖ ὁ Θεός πρὸς τε τὸ «ἄρσεν καὶ θῆλυ»¹² ἴσα βασιλικά δικαιώματα καὶ δὴ αὐτὸ τοῦτο θεία προνό-

τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ διαπίστωσις τοῦ V.HAMP, Die zwei ersten Verse der Bibel..., σελ. 145, ὅστις παρατηρεῖ σχετικῶς ὅτι «das allgemeinere **הָאָדָם** ist hier völlig parallel zu **אָדָם**...».

1. Ἐβρ. 10₂₃. Πρβλ. Γεν. 1_{3,6,9,11} κλπ. («καὶ εἶπεν ὁ Θεός»—«καὶ ἐγένετο»).

2. Γεν. 1_{27β}.

3. Γεν. 1₂₆.

4. Γεν. 1₂₇.

5. Γεν. 1₂₆.

6. Γεν. 1₂₈.

7. Γεν. 1₂₉.

8. Γεν. 1_{27β}.

9. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 247 καὶ δὴ ὑποσημ. 6.

10. Γεν. 1₂₈.

11. Γεν. 1₂₉.

12. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ J.TRINIK, «Creavit Deus hominem ad imaginem suam:...masculum et feminam...» (ἐν: Bijdragen 22, σελ. 31-38), 1961.

μια ἐφ' ὅλης τῆς ὑλικῆς δημιουργίας. Ἄξιον δ' ὑπογραμμίσσεως εἶναι ἐνταῦθα καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπειθύνεται πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ζεῦγος εἰς καθαρῶς προσωπικὸν τόνον, ὡς τοῦτο ὑποδηλοῦται λίαν ἐμφανῶς καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν τῷ κειμένῳ χαρακτηριστικῶς ὑπάρχοντος «ἐμῖν»¹. Ὡς ἐκ τούτου δικαιούμεθα, νομίζομεν, νὰ εἴπωμεν ὅτι ἤδη ἐνταῦθα πανηγυρικῶς ἐγκαινίζεται ὑπὸ τοῦ θείου «ἐ γ ὦ»² ὁ μετὰ τοῦ ἀνθρώπινου «σὺ» ἔκτοτε ἀδιαλείπτως συνεχιζόμενος διάλογος³.

2. Η Β' ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΗΓΗΣΙΣ ΤΗΣ ΓΕΝΕΣΕΩΣ. Ἡ δευτέρα περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διήγησις (Γεν. 2,7, 15, 18-24)⁴ ἀποτελεῖ μέρος νέας φιλολογικῆς ἐνότητος, ἣτις ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Γεν. 2,4β καὶ κατακλείεται διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῆς παρουσίας ἐρεύνης⁵ ἐξετασθησομένης διηγήσεως περὶ τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου (Γεν. 3,1-24). Ὀλόκληρος ἡ νέα αὕτη φιλολογικὴ ἐνότητος⁶, περὶ τῆς ὁποίας, ὡς γνωστόν, ἡ φιλολογικὴ κριτικὴ δέχεται⁷, ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν καλούμενον «Γιαχβιστήν» ἢ τὴν «πηγὴν J»⁸, θεωρουμένην ὑπὸ τῆς συγχρόνου ἐρεύνης ὡς κατὰ πολὺ ἀρχαιότεραν τῆς πρώτης διηγήσεως, ὡς ἐν παρόδῳ ἀναφέρεται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ «οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς»⁹, ἥτοι τοῦ σύμπαντος, ἐνῶ τὸ κέντρον τοῦ βάρους αὐτῆς κατέχει ἀναμφιβόλως ὁ ἀνθρώπος καὶ ἐντεῦθεν εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωποκεντρικὴ. Ταχὺ δὲ βλέμμα ἐπισημαίνει εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τρία κεντρικὰ σημεῖα, περὶ τὰ ὁποῖα, ὡς περὶ πανανθρώπινα καὶ πάντοτε φλέγοντα ἐρωτήματα, στρέφεται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ὀλόκληρος ἡ ἐν λόγῳ φιλολογικὴ

1. Διὰ τοῦ «ἐμῖν» ἀποδίδουν οἱ Ὁ' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **אֲנִי**.

2. Πρβλ. τὸ διὰ τοῦ «καὶ εἶπεν ὁ Θεός» εἰσαγόμενον «ἐδῶκα» (**וַיִּתֵּן**).

3. Περὶ τὸ θέμα τοῦτο ὅμως, ὡς πολλάκις ἤδη ἐδηλώσαμεν, πρόκειται νὰ πραγματευθῶμεν ἐν τέλει τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας.

4. Ὡς ἤδη καὶ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου (σελ. 244 ἐξ.) διηυκρινήσαμεν, περιορίζομεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἀναφερομένων ἀμέσως εἰς τὸ εἰδικώτερον θέμα τοῦ παρόντος ἀ' τμήματος τῆς Ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης.

5. Ἐν τῷ β' τμήματι τῆς Ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης.

6. Γεν. 2,4β-3,1. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ, πρὸς τοὺς ἄλλοις, καὶ L.J. KUYPER, Interpretation of Genesis Two-Three (ἐν: RefR 13,2, σελ. 4-14), 1959, H.W. WOLFF, Heilsgeschichte-Weltgeschichte im Alten Testament (ἐν: EvErz 14, σελ. 129-136), 1962.

7. Προχειρῶς πρβλ. O. BISSFELD, Einleitung in das A.T., σελ. 264 ἐξ. πρβλ. σελ. 258 ἐξ. Ἐπίσης πρβλ. Π. Λ. ΜΠΡΑΤΣΑΪΩΤΟΥ, Ἐπίτομος Βίσηγωγὴ εἰς τὴν Π. Δ., σελ. 39.

8. Πρβλ. ὅμως τὰς ἀντιρρήσεις τοῦ K.-H. RABAST, Die Genesis..., ἰδίᾳ σελ. 158 ἐξ. Πρὸς τοὺτοις πρβλ. B. KIPPER, Gen 2,4β-25, una segunda narrativa da criação? (ἐν: RCB 4, σελ. 101-105), 1960.

9. Γεν. 2,4β.

ἐνότης¹. Τὰ σημεῖα ταῦτα εἶναι· 1) ἡ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, 2) ἡ ἀρχέγονος αὐτοῦ κατάστασις καὶ 3) ἡ πτώσις τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ περὶ ἀνορθώσεως αὐτοῦ θεία ἐπαγγελία. Τὴν ἐνότητα ταύτην βαίνουσαν, οὕτως εἰπεῖν, κατὰ χρονολογικὴν σειρὰν διακρίνει, πρὸς τοῖς ἄλλοις, τὸ ἀνεπιτήδευτον ὕφος καὶ ἡ πηγαία ἀπλότης καὶ ἀφέλεια διατυπώσεως. Πρὸς τούτοις ἔκτυπος εἶναι ἡ πλαστικότης, ἡ ζωηρότης καὶ ἡ δύναμις τῆς ἐκφράσεως ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν χαρακτηριστικὴν σαφήνειαν, ἀσχέτως πρὸς τινὰ σκοτεινὰ αὐτῆς σημεῖα, ἰδίᾳ δὲ τὴν περιγραφὴν τοῦ «*παραδείσου*»². Ἰδιάζον ὅμως χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς φιλολογικῆς ταύτης ἐνότητος ἀποτελεῖ ἡ ἀφθονωτέρα χρῆσις ἀνθρωπομορφισμῶν καὶ συμβολισμῶν, ὡς καὶ ἡ συναρπάζουσα ἀφελής, θὰ ἔλεγέ τις, εἰλικρίνεια αὐτῆς, ἣτις εἶναι μάλιστα ἐκδηλὸς εἰς τὰς περιγραφάς, ἐκ παραλλήλου πρὸς τὰ πλούσια ψυχολογικὰ αὐτῆς στοιχεῖα. Ἡ περὶ τοῦ κόσμου ἀπλοϊκὴ, δύναται τις νὰ εἴπη, ἀντίληψις καὶ ἡ ἤδη ὑπογραμμισθεῖσα ἀνθρωποκεντρικότης τῆς ὅλης φιλολογικῆς ἐνότητος, ὡς καὶ ὁ πολλαχῶς ἐκδηλούμενος πραγματισμὸς καὶ δὴ καὶ αὐθορμητισμὸς, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐκτεθεισῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὕφους αὐτῆς, προδίδουν ἱκανὴν ἀρχαιοπρέπειαν. Ἀσφαλῶς δὲ εὐρισκόμεθα ἐνώπιον ἀρχαιοτάτης Ἰσραηλιτικῆς συλλογῆς³ ἐρειδομένης μὲν ἐπὶ παναρχαίων καὶ πανανθρωπίνων παραδόσεων περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου καὶ δὴ τοῦ ἀνθρώπου, κεκαθαρμένης δὲ παντὸς ξένου πρὸς τὴν ἠθικὴν τοῦ Jahwe μονοθεῖαν μυθολογικοῦ στοιχείου⁴ καὶ ἀποτελεσθείσης προφανῶς ἤδη πολὺ πρὸ τῆς καταγραφῆς αὐτῆς εἰς ἐνιαῖον φιλολογικὸν ἔθλον, ὅπερ δὲν εἶναι παράλληλον τῆς πρώτης περὶ τῆς ἐξαήμερου δημιουργίας ἀφηγήσεως, ἀλλ' ἀπαραίτητον ἐπεξηγηματικὸν ἐκείνης συμπλήρωμα ἄνευ οὐσιωδῶν ἐπαναλήψεων.

Ἄξιον ἰδιαίτερας ὑπογραμμίσεως εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὑπὸ μὲν τὸ περίβλημα τῆς ἀφελοῦς ἐκθέσεως ἀνακύπτουν βαθύτερα καὶ ὑψηλὰ μάλιστα νοήματα, ὑπὸ δὲ τὸ ἔνδυμα τῶν οὐδόλως μειουσῶν τὴν μεγαλοπρέπειαν καὶ τὴν υπερβατικότητα τοῦ Θεοῦ τῆς Π.Διαθήκης ἀνθρωπαπαθῶν ἐκφράσεων δύναται τις νὰ διακρίνη τὴν θεολογικὴν σκοπιμότητα, ἐνῶ ὑπὸ τὰς εἰκόνας καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν κυριολεκτοῦσαν ἀφήγησιν κρύπτονται ἐνίοτε βαθυστόχαστοι καὶ λεπτότατοι

1. Γεν. 2_{4β}-3₂₄.

2. Γεν. 2₁₀₋₁₄.

3. Πρβλ. σχετικῶς O.EISSFELDT, μν. ἔργ., σελ. 258έξ., ἔνθα καὶ βιβλιογραφία.

4. Παρὰ τὰς ἀστηρίκτους ἀντιθέτους ὑποθέσεις καὶ συγχρόνους ἐρευνητῶν, ἐν οἷς μνημονευτέος ἐνταῦθα ἰδίᾳ ὁ L.KÖHLER, ὅστις περὶ τῆς διηγήσεως ταύτης παρατηρεῖ μάλιστα τὰ ἐξῆς «*Der eine Bericht, der alte, 2_{4-7, 13-22}, ist auch heute noch mythologisch, er war es früher, wie an Spuren noch aufweisbar, viel mehr. Er erzählt ursprünglich von einem Gott Erde, der von Gott Jahwe gebildet und mit der Schlange Erde zu cinem Paar vereinigt wurde. Beide sind nicht für die Erde geschaffen, sondern, wie ausdrücklich gesagt wird, als Pflieger und Hüter des Gottesgartens 215...*» (Theologie des Alten Testaments, Tübingen 1953³, σελ. 117).

συμβολισμοί, ἡ σημασία τῶν ὁποίων ἀμιλλᾶται πρὸς τὴν σαφῶς θεολογικὴν διαπραγματέυσιν τῆς πρώτης καὶ κατ' ἐξοχὴν πνευματικῆς διηγήσεως. Οὕτω δὲ λίαν ἐμφανῆς εἶναι, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἡ περὶ Θεοῦ ὑψηλὴ καὶ καθαρῶς ἠθικὴ μονοθεϊστικὴ ἀντίληψις καὶ δὴ ἡ ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ φιλολογικῇ ταύτῃ ἐνότῃτι πολλαχῶς διαδηλουμένη πίστις εἰς ὑπερβατικὸν καὶ προσωπικὸν Θεὸν ἀποκαλυπτόμενον ἔργῳ ἐν τῇ δημιουργίᾳ ὡς πάνσοφον, παντοδύναμον, πανάγαθον, παντογνώστην κλπ. Ἐν τέλει, ὡς πρὸς τὰς ἐν τῇ νέᾳ ταύτῃ φιλολογικῇ ἐνότῃτι ὑπαρχούσας πράγματι ἀσημάντους ἐπαναλήψεις καὶ τοὺς ἐλαχίστους πλατειασμούς, ἡ σημασία τῶν ὁποίων ὑπερτονίζεται καὶ μεγαλοποιεῖται, δυνάμεθα, νομίζομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ἐξηγοῦνται πλήρως ἐκ τοῦ γνωστοῦ ἀφηγηματικοῦ τρόπου τῶν ἀρχαίων Σημιτῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ γενικῶς. Ἀκριβῶς δὲ ἡ ὑπαρξίς ἐπαναλήψεων καὶ πλατειασμῶν, ὡς καὶ ἀνθρωπομορφισμῶν καὶ συμβολισμῶν, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων ἰδιωμάτων τοῦ ὕφους, ὁμιλοῦν ἀψευδῶς, νομίζομεν, περὶ τῆς δηλωθείσης πολιᾶς ἀρχαιότητος τῆς ὅλης ταύτης φιλολογικῆς ἐνότῃτος.

Ἐξ ἄλλου ὅσον ἀφορᾷ εἰδικώτερον εἰς τὸ βασικὸν μέρος ὁλοκλήρου τῆς ὡς ἄνω φιλολογικῆς ἐνότῃτος (Γεν.24β-324), ὕπερ ἀναφέρεται εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου (Γεν.27,15,18-24)¹, εὐκόλως διακρίνομεν δύο κύρια τμήματα. Ἐκ τούτων τὸ μὲν πρῶτον ἐκθέτει τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου γενικῶς² καὶ τὴν ἐγκαθίδρυσιν αὐτοῦ εἰς τὸ ἔργον του³, τὸ δὲ δεύτερον ἀναφέρεται εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τῆς γυναικός⁴. Τὰ δὲ ἐπὶ μέρους θεμελιώδη ἀνθρωπολογικὰ νοήματα τῆς διηγήσεως ταύτης (Γεν.27,15,18-24) εἶναι τὰ ἐξῆς: α) Ὁ Θεὸς δημιουργὸς τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὁ τρόπος δημιουργίας αὐτοῦ⁵. β) ὁ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθορισθεὶς προορισμὸς τοῦ ἀνθρώπου⁶. γ) τὰ αἷτια τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός⁷ καὶ ὁ τρόπος τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίας αὐτῆς⁸ καὶ δ) ὁ διὰ τοῦ ἀνδρός προσδιορισμὸς τῆς θέσεώς τῆς γυναικός⁹. Ἡ δὲ κεντρικὴ ἰδέα ὁλοκλήρου τῆς β' περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διηγήσεως εἶναι, ὅτι αὐτὸς ὁ προσωπικὸς

1. Πρβλ., πρὸς τοῖς ἄλλοις, W.EICHRDΤ, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 77 ἐξ., G.vonRAD, Theologie des A.T., τόμ. I, σελ. 145 ἐξ.

2. Γεν. 27.

3. Γεν. 215.

4. Γεν. 218-24.

5. Γεν. 27.

6. Γεν. 215.

7. Γεν. 218-20.

8. Γεν. 221-22.

9. Γεν. 223-24.

Θεὸς τῆς Π.Διαθήκης ἐνεργῶν ἐξ ἀγάπης δημιουργεῖ ἐν χρόνῳ¹ τὸν ἄνθρωπον, ἀποβλέπων εἰς τὴν αἰωνίαν μακαριότητα τοῦ προσωπικοῦ αὐτοῦ δημιουργήματος.

Εἰς τὰ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου² εἰσάγει ὁμαλῶς, νομίζομεν, ἡ προδιαγράφουσα καὶ τὴν ἐν γένει σημασίαν αὐτῆς λίαν χαρακτηριστικὴ διαπίστωση, ὅτι «ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι τὴν γῆν»³, τὴν ὅποیان θὰ ἐδικαιοῦτο τις νὰ θεωρήσῃ ὡς τὸ ἀντίστοιχον τοῦ «καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς ποιήσωμεν ἄνθρωπον...»⁴ τῆς α' διηγῆσεως. Μετὰ δὲ τὴν διαπίστωσιν ταύτην ἐπακολουθεῖ πλέον ἡ ἀφήγησις περὶ τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις καταλαμβάνουσα ἓνα καὶ μόνον στίχον⁵ δὲν ὑπολείπεται, νομίζομεν, εἰς λακωνικότητα, σαφήνειαν καὶ σπουδαιότητα, ἴσως δὲ καὶ εἰς μεγαλοπρέπειαν τοῦ ἀντιστοίχου χωρίου τῆς α' διηγῆσεως⁶. Ἦδη ὁμοίως ἀπὸ τοῦ στίχου τούτου, ἦτοι τοῦ Γεν.27, ἐλκύει τὴν προσοχὴν ἡ καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα λίαν ἐμφανὴς ἰδιομορφία τῆς δευτέρας ταύτης ἀνθρωπολογικῆς διηγῆσεως ἐναντι τῆς πρώτης. Οὕτως, ἐνῶ ἐν τῇ α' διηγῆσει πρὸς δῆλωσιν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου χρησιμοποιοῦνται ἐναλλάξ τὰ δύο ῥήματα **הַיָּצַר** καὶ **אֵרַב**⁷, ἅτινα ὑπὸ τῶν Ο' ἀποδίδονται ἀμρότερα διὰ τοῦ «ποιῶ»⁸, ἐνταῦθα⁹, πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, ἐπὶ τὸ ἀνθρωποπαθέστερον καὶ δὴ καὶ πρὸς ὑπογράμμισιν τῆς μνημονευθείσης ἐξαιρέτου θείας προσωπικῆς ἐπεμβάσεως καὶ γενικώτερον τοῦ τρόπου, καθ' ὃν ὁ Θεὸς ἐδημιούργησε τὸν ἄνθρωπον, γίνεται τὸ πρῶτον χρῆσις τῶν λίαν χαρακτηριστικῶν ῥημάτων **יָצַר** καὶ **יָבַן**, ἅτινα προσφωῶς ὑπὸ τῶν Ο' ἀποδίδονται ἀντιστοίχως διὰ τοῦ «πλάσσω» καὶ τοῦ «ἐμψυσῶ».

Ἐξετάζων δὲ τις εἰδικώτερον πως τὸ διὰ τὴν ἀνθρωπολογίαν τῆς

1. Ὡς σαφῶς ἐμφαίνει, νομίζομεν, τὸ «ἢ ἡμέρα ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν» (Γεν. 24β), μεθ' οὗ καὶ ἀρχεται ἡ ὅλη φιλολογικὴ ἐνότης (Γεν. 24β-324).

2. Ἐνταῦθα πρβλ. καὶ P.van IMSCHOOT, De creatione hominis in Gen 27 (ἐν: CollG 30, σελ.223-227),1947, J.M.G.de RUIZ, Contenido dogmático de la narración de Génesis 2,7 sobre la formación del hombre (ἐν: EstBb 9, σελ. 399-439), 1950, J.SCHILDENBERGER, Die Erschaffung des Menschen nach der Paradieserzählung (ἐν: BM 27, σελ. 276-290),1951, S.AMSLER, Adam le terreux dans Genèse 2-4 (ἐν RThPh 2, σελ. 107-112),1958, J.de FRAINE, La Bible et l' origine de l' homme...,σελ. 41-54, πρβλ. ἐπίσης W.KRETSCHMER, Psychologische Weisheit der Bibel...,σελ. 134-136,140-142,144έξ.

3. Γεν. 25β.

4. Γεν. 126α.

5. Γεν. 27.

6. Γεν. 126.

7. Γεν. 126.

8. Γεν. 127.

9. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 250 καὶ δὴ ὑποσημ. 3.

10. Γεν. 27.

Π.Διαθήκης θεμελιῶδες χωρίον Γεν.27, ὅπερ, ὡς θὰ διαπιστώσωμεν ἐν τῇ πορείᾳ τῆς παρούσης ἐρεύνης, ἀποτυποῖ ἀνεξάλειπτον τὴν σφραγιδα αὐτοῦ ἐπὶ πλείστων ὅσον ἀνθρωπολογικῶν τῆς Π.Διαθήκης χωρίων, ἐπιδρῶν ἐπ' αὐτῶν μεγάλως καὶ δὴ οὐ μόνον ἰδεολογικῶς, ἀλλὰ καὶ φραστικῶς ἔτι, δύναται τις νὰ διακρίνη, ὅτι ἐνταῦθα ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου παρίσταται βαθυστοχάστως ὡς ἀκολουθοῦσα δύο ἀλλεπάλληλα στάδια. Κατὰ ταῦτα δηλ., π ρ ὠ τ ο ν μὲν «ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς»¹, δ ε ὑ τ ε ρ ο ν δὲ «ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς»² καὶ ἐντεῦθεν «ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν»³. Τὸ πρῶτον ἡμιστίχιον (Γεν.27α), ἀναφερόμενον εἰς τὸ ἀρχικὸν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου στάδιον, ἐκθέτει τὰ τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, διακηρῦσσον, βεβαίως, τὴν ἀπ' εὐθείας καὶ δὴ προσωπικῶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πλάσιν⁴ αὐτοῦ καὶ ἐπισημαῖνον ἅμα τὴν ὕλικὴν καὶ αὐτὸ καθ' αὐτὸ εὐτελεῖ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος προέλευσιν, ἐμφαῖνον δ' οὕτως ὅτι τὸ ὡς «σκεῦος κεραμέως»⁵ πλασθὲν σῶμα εἶναι εὐθραυστον καὶ ὑπόκειται εἰς φθορὰν καὶ δὴ καὶ διάλυσιν εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ὡς παραστατικώτατα μαρτυρεῖ τὸ «χοῦς ἀπὸ τῆς γῆς»⁶. Ἐκ παραλλήλου ὅμως τὸ ἐν λόγῳ ἡμιστίχιον διαγράφει τὴν τε ἀξίαν καὶ τὴν καθ' ὅλου σημασίαν τοῦ ἐκ τοῦ ἀμόρφου καὶ ἀπλουστάτου ὕλικου στοιχείου ληφθέντος καὶ δι' ἐκτάκτου καὶ ἀμέσου προσωπικῆς τοῦ Θεοῦ ἐπεμβάσεως εἰς ἀντάξιον τοῦ θείου καλλιτέχνου τεχνούργημα ἀναδειχθέντος ἀνθρωπίνου σώματος, ὡς σαφῶς δηλοῖ τὸ «ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον». Τοιοῦτοτρόπως πλασθὲν τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀποτελεῖ τὸ κατὰ τεκμήριον τελειότερον ὕλικὸν τοῦ Θεοῦ δημιούργημα, ἡ δὲ ἐκ τῆς γῆς καταγωγὴ αὐτοῦ προσδιορίζει τὴν στενὴν πρὸς τὸν ἤδη δημιουργηθέντα ὕλικὸν κόσμον⁷ σχέσιν καὶ συγγένειαν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς μετέχοντος μὲν τοῦ κόσμου τούτου κατὰ τὸ ὕλικὸν σῶμα, κατέχοντος δὲ ἐν αὐτῷ τὴν θέσιν κορωνίδος.

Ἦδη ὅμως ἐνταῦθα προδιατυποῦται ἡ κατὰ τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου συγγένεια αὐτοῦ πρὸς τὰ ζῶα, πλασθέντα καὶ αὐτὰ «ἐκ τῆς γῆς»⁸. Ἐξ ὅσων δὲ ἐλέχθησαν ἀνωτέρω εἶναι δυνατὸν, νομίζομεν, νὰ διακρίνη τις ἐν τῷ πρώτῳ τούτῳ ἡμιστιχίῳ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὴν ἐκ μέρους αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἀξιολό-

1. Γεν. 27α.

2. Γεν. 27β.

3. Γεν. 27γ.

4. Πρβλ. τὴν, ὡς εἴπομεν καὶ ἀνωτέρω, χαρακτηριστικὴν ἐν προκειμένῳ χρῆσιν τοῦ ρήματος **רָצַף**.

5. Ψαλμ. 29.

6. Διὰ μὲν τοῦ «χοῦς» ἀποδίδουν οἱ Ὁ' τὸ **רָצַף**, διὰ δὲ τοῦ «γῆς» τὸ **הָאֲרֶץ** τοῦ

Μασωρ. κειμένου.

7. Πρβλ. Γεν. 24β.

8. Γεν. 219, περὶ ὧν ὅμως κατωτέρω ὁ λόγος.

γῆσιν τῆς ὑλικῆς, γενικῶς, δημιουργίας, χρησιμοποίηθεις, ὡς εἶδομεν, ὑπ' αὐτοῦ πρὸς ἀποτέλεσιν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Τέλος ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐνταῦθα ἢ ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένῳ παράλληλος, λίαν δὲ χαρακτηριστικὴ χρῆσις τοῦ **אָרֶץ** πρὸς τὸ **אֶרֶץ**, ἅτινα ὑπὸ τῶν *O'* ἀποδίδονται ἀντιστοιχῶς διὰ τοῦ «ἄνθρωπος» καὶ «γῆ». Παρὰ δὲ τὰς ἀντιθέτους ἐπόψεις τῶν πλείστων συγχρόνων ἐρευνητῶν¹, ἡ ἐτυμολογικὴ συνάρτησις τοῦ **אָרֶץ** πρὸς τὸ **אֶרֶץ** ἐμφαίνεται, νομιζομεν, πρὸς τοὺς ἄλλοις, ἰδίᾳ καὶ ἐν αὐτῇ τῇ ἤδη ἐκτεθεισῇ ἐννοίᾳ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος ἡμιστιχίου, ὡς καὶ ἐν τῇ μακρᾷ σειρᾷ τῶν λοιπῶν σχετικῶν μαρτυριῶν τῆς Π. Διαθήκης², ἔνθα ἀρκούντως σαφῶς παρίσταται ὁ πρὸς τὴν «γῆν» στενωτάτος τοῦ ἀνθρώπου σύνδεσμος συνοψιζόμενος εἰς τὰ ἐξῆς κύρια σημεῖα, ἅτινα εἶναι: 1) ἡ ἐκ τῆς γῆς προέλευσις τοῦ ἀνθρώπου³, 2) ἡ ἐπὶ τῆς γῆς φυσικὴ τοῦ ἀνθρώπου θέσις⁴, 3) ἡ καλλιέργεια τῆς γῆς ὡς πρώτη ἐργασία τοῦ ἀνθρώπου⁵, 4) ἡ ἐκ τῆς γῆς συντήρησις τοῦ ἀνθρώπου⁶ καὶ 5) ἡ εἰς τὴν γῆν ἐπιστροφή καὶ κατάληξις τῶν ἐξ αὐτῆς πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀνθρώπου ληφθέντων καὶ δὴ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος⁷. Ὡς ἐκ τούτου ἢ ἐν προκειμένῳ προσφυστέρᾳ καὶ κυριολεκτικῇ ἔννοια τοῦ **אָרֶץ** εἶναι «χοϊκός», τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστὸν, υἰοθετεῖ ἄλλως τε καὶ ὁ Ἀπ. Παῦλος⁸. Ὡς «σκεῦος κεραμῆως» πλασθεὶς ὁ ἀνθρωπος, ἴσταται πλέον ἄπνους ἐνώπιον τοῦ θεοῦ πλαστοουργοῦ του ὡς τὸ τεχνούργημα ἐνώπιον τοῦ καλλιτέχνου του. Ἐνταῦθα τελειοῦται τὸ πρῶτον στάδιον, τῆς ὑλικῆς δηλ. δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου.

Τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ἡμιστίχιον (Γεν.27β), δι' ἀνθρωποπαθῶν, πάντοτε, ἐκφράσεων, ἐκθέτει ἐξ Ἰσου λακωνικῶς τὸ δεύτερον στάδιον τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, καθ' ὃ δηλ. ὑπ' αὐτοῦ τοῦ πλάσαντος καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα

1. Ἰδίᾳ διὰ τῆς ἐργασίας τοῦ L. ROST, Die Bezeichnung für Land und Volk im Alten Testament (ἐν: FS O. Procksch, σελ. 125έξ.), 1934. Πρβλ. ἐπίσης W. EICHRODT, Theologie des A.T., τόμ. II/III, σελ. 84, ὑποσημ. 56, H. RINGGREN, Israelitische Religion (RM 26), Stuttgart 1963, σελ. 108. Ἀντιθέτως ὁ L. KÖHLER, Theologie des A.T., σελ. 117, ὑποσημ. 97, ὡς καὶ ὁ G. von RAD, Das erste Buch Mose..., σελ. 61, ἐκ δὲ τῶν παλαιότερων πρβλ. ἰδίᾳ E. KÖNIG, Theologie des A.T., σελ. 210έξ.,—, Die Genesis..., σελ. 158έξ.,

2. Πρβλ. τὰ χωρία ταῦτα ἐν τοῖς κεφ. Β' καὶ Γ' τῆς μετὰ χειρας πραγματείας.

3. Γεν. 27 κλπ.

4. Γεν. 128 κλπ.

5. Πρβλ. Γεν. 25β, 15.

6. Γεν. 129 κλπ.

7. Γεν. 319β κλπ.

8. Πρβλ. Α' Κορινθ. 15₄₇. Πρβλ. Σοφ. Σολ. 71β («γηγενής»).

Θεοῦ ἐμφυσᾶται¹ «πνοή ζωῆς»² εἰς τοὺς «ρῶθωνας»³, ὡς τὸ ἐξωτερικὸν ὄργανον τῆς ἀναπνοῆς τοῦ ἐκ τοῦ «χοῦς» ἀποτελεσθέντος ἀψύχου ἀνθρωπίνου σώματος. Ὅτι δ' ἐνταῦθα ὁ λόγος περὶ πνευματικῆς δημιουργίας, μόλις εἶναι ἀνάγκη καὶ νὰ εἴπωμεν, δεδομένου μάλιστα ὅτι ὁ πνευματικὸς τοῦ δευτέρου τούτου σταδίου τῆς δημιουργίας χαρακτηρ διττῶς προσδιορίζεται ὑπὸ τε τοῦ «ἐμφυσῶ» καὶ τοῦ «πνοή», ὡς ἀκριβῶς τὰ ἐν τῷ προηγηθέντι ἡμιστιχίῳ «πλάσσω» καὶ «χοῦς» ἐπεσήμαναν τὸν ὑλικὸν τοῦ πρώτου σταδίου χαρακτηῖρα. Τὸ ὑποκειμένον τοῦ «ἐμφυσῶ» εἶναι βεβαίως τὸ αὐτὸ ὡς καὶ τοῦ «πλάσσω», ἐμφαινομένου οὕτως ὅτι αὐτὸς ὁ Θεός, δι' ἐκτάκτου καὶ ἀμέσου προσωπικῆς αὐτοῦ ἐπεμβάσεως, ἐκεῖ μὲν ἐδημιούργησε τὸ ὑλικὸν τοῦ ἀνθρώπου μέρος, ἐνταῦθα δὲ χορηγεῖ τὸ ζωοποιῶν πνευματικὸν αὐτοῦ μέρος. Διὰ τοῦ **פַּנָּה** («ἐμφυσῶ») ὅμως ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐμφαίνεται ἡ προέλευσις καὶ καταγωγή τοῦ νέου τοῦ ἀνθρώπου μέρους, ἥτοι τῆς ὑπὸ τὴν «πνοήν ζωῆς» νοουμένης πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως, ὡς καὶ κατωτέρω θέλομεν εἰδικώτερον διαπιστώσει, ἀφ' ἑτέρου δὲ προσδιορίζεται καὶ ὑπογραμμίζεται ἡ νέα τοῦ ἀνθρώπου ἄμεσος καὶ στενὴ σχέσις καὶ δὴ καὶ συγγένεια, ὡς καὶ τὸ εἶδος αὐτῆς, πρὸς τὸν ἐξ οὗ προέρχεται ἡ νέα αὐτῆ φύσις. Πράγματι δὲ τὸ **פַּנָּה** ἀποκλεῖον τὴν ἀλλαχόθεν προέλευσιν τῆς «πνοῆς ζωῆς» ὑποδηλοῦ, ὅτι αὐτῆ ἔλκει ἀπ' εὐθείας τὴν καταγωγήν ἐξ αὐτοῦ τοῦ προσωπικοῦ καὶ ἀπολύτως πνευματικοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης, ὅστις εἶναι ἅμα καὶ ὁ μόνος χορηγὸς τοῦ ἐν λόγῳ προσωπικοῦ καὶ πνευματικοῦ στοιχείου. Τοῦτο ἄλλως τε ἐπιμαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῆς ἀπουσίας ἑτέρας τινὸς διασαφήσεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν προέλευσιν τῆς **פַּנָּה** («πνοῆς»), τῆς ἀφηγήσεως ἀρκουμένης ἐνταῦθα εἰς τὴν χρῆσιν σαφεστάτου ρήματος, οἷον εἶναι τὸ **פַּנָּה** ὑποδηλοῦν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν δίδεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸν ἀνθρωπὸν ἢ περὶ ἧς ὁ λόγος φύσις. Προφανῶς δὲ πρόκειται περὶ ἀμέσου καὶ προσωπικῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεταβιβάσεως ἢ, οὕτως εἰπεῖν, περὶ μεταλαμπαδέυσεως εἰς τὸν ἀνθρωπὸν διὰ τῆς θείας αὐτοῦ «πνοῆς» τῆς ζωαρχικῆς πνευματικῆς ἀρχῆς. Ἐντεῦθεν ἀπορρέει καὶ ἡ ἑτέρα καὶ δὴ στενὴ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου σχέσις καὶ αὐτὸ τοῦτο συγγένεια πρὸς τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ καὶ δοτιῖρα τῆς προσωπικῆς πνευματικῆς αὐτοῦ φύσεως.

Ἐπογραμμιστέον εἶναι ἐν προκειμένῳ ὅτι οἱ Ο', ἀντὶ τοῦ κυριολεκτοῦντος «ρῶθωνες»⁴ μεταφράζουσι κατὰ συνεκδοχὴν «πρόσωπον», ἐπὶ τὸ μεγαλο-

1 Διὰ τοῦ «ἐμφυσῶ», ὡς εἴπωμεν καὶ ἀνωτέρω, ἀποδίδουσι οἱ Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **פַּנָּה**.

2 Οὕτως ἀποδίδεται προσφωδῶς ὑπὸ τῶν Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ **פַּנָּה פַּנָּה**.

3 Τὸ ἐβρ. **חַס** (εἰς δυϊκὸν ἀριθμ. **חַסִּים**) ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' κατὰ συν-

εκδοχὴν διὰ τοῦ «πρόσωπον». Πρβλ. καὶ κατωτέρω.

4 Ἐνθ' ἀν.

πρεπέστερον καὶ πνευματικώτερον. Καὶ ὡς ἔχει ὅμως τὸ ἐβραϊκὸν κείμενον, ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ ποίαν ἀνθρωποπαθῆ μὲν, ἀλλὰ πλήρη βαθυστοχάστων συμβολισμῶν εἰκόνα ἔχει ἐν προκειμένῳ πρὸ ὀφθαλμῶν ὁ θεόπνευστος συγγραφεὺς, τὴν ὁποίαν συμβολικὴν εἰκόνα εὐκόλως, νομίζομεν, δύναται τις, ἀνάγλυφον μάλιστα, νὰ ἀναπλάσῃ ἀναγινώσκων τὴν τοσοῦτο παραστατικὴν σχετικὴν ἀφήγησιν. Αὕτη δὲ ἀφ' ἐνὸς μὲν δεικνύει τὴν, οὕτως εἰπεῖν, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον ἔναντι ἀλλήλων θέσιν τοῦ θείου δημιουργοῦ καὶ τοῦ μέχρι στιγμῆς ὑλικοῦ μόνον ἔργου αὐτοῦ καὶ μάλιστα τὴν ἐγγύτητα αὐτῶν κατὰ τὴν ἀνθρωποπαθῆ συμβολικὴν περιγραφὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δίκην πατρικοῦ ἀσπασμοῦ υἰοθεσίας, ἐμφυσήσεως εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀψύχου ἀνθρώπου τοῦ ζωαρχικοῦ αὐτοῦ θείου πνεύματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐκ τε τῆς θέσεως καὶ τῆς ἐγγύτητος ταύτης ὑποδηλοῦται ὅτι τὸ πρῶτον, ὅπερ αἰσθάνεται καὶ ἀντικρύζει ὁ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος εἰς τὸ εἶναι ἀναδειχθεὶς ἄνθρωπος, εἶναι οὐχὶ ὁ περιβάλλων αὐτὸν ὑλικὸς κόσμος καὶ ἡ «γῆ», ἐξ ἧς καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεός, ὁ δημιουργὸς «οὐρανοῦ καὶ γῆς»¹ καὶ δὴ ὁ προσωπικὸς αὐτοῦ πλάστης, μάλιστα δὲ καὶ ὁ μεταλαμπαδεύσας τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ φύσιν καὶ ἀποτυπώσας οὕτω διὰ τῆς θείας αὐτοῦ «πνοῆς» ἀνεξίτηλον τὴν θείαν αὐτοῦ σφραγίδα τῆς πνευματικότητος καὶ προσωπικότητος ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐν τέλει δὲ διὰ τῆς ἐμφυσήσεως ταύτης τὸ τέως ὑλικὸν μόνον δημιουργήμα διαπνεόμενον ὑπὸ τοῦ θείου πνεύματος καὶ ἐνούμενον ἅμα ἀρμονικῶς μετ' αὐτοῦ ἀποβαίνει οὕτω καὶ πνευματικὸν ὄν, τ.ἔ. «ἄνθρωπος», ἐνῶ καὶ ἡ διὰ τὴν ἀποτελέσειν τοῦ σώματος αὐτοῦ χρησιμοποιοηθεῖσα ὕλη ἀναβιβάζεται μέχρι τῆς πνευματικῆς σφαίρας καὶ δὴ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ μετέχει τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν λοιπὸν δύναται τις νὰ ἀντιληφθῇ τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ νέαν ἀξιολόγησιν τῆς ὑλικῆς δημιουργίας, ἀποτελοῦσης τὸν φορέα καὶ τὸ σκῆνος τοῦ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχοντος θείου πνεύματος.

Ἐν τῷ τρίτῳ ἡμιστιχίῳ τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίου (Γεν.27γ), δίκην ἐπιλόγου, διακηρύσσεται τὸ θαυμαστὸν ἀποτέλεσμα τῆς κατὰ τὰ δύο προσηγηθέντα στάδια τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ἐκδηλωθείσης ἀμέσου καὶ ἐκτάκτου προσωπικῆς τοῦ Θεοῦ ἐπεμβάσεως, τῆς ὁποίας καὶ τὸ πέρας ἐπιγραμματικῶς ἐξαγγέλλεται: «καὶ ἐγένετο ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Τοῦτο εἶναι δυνατόν, νομίζομεν, νὰ θεωρηθῇ οἰονεὶ ὡς λακωνικός, ἀλλὰ χαρακτηριστικὸς ὕμνος πρὸς τὴν ἔργῳ ἀποκαλυφθεῖσαν κατὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου πανσοφίαν, παντοδυναμίαν καὶ ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐκ τῆς ἀμόρφου, εὐτελοῦς καὶ φθαρτῆς ὕλης δημιουργεῖ ὡς τεχνούργημα τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, διὰ δὲ τῆς θείας αὐτοῦ καὶ ζωαρχικῆς «πνοῆς» ἀναδεικνύει τοῦτο εἰς «ψυχὴν ζῶσαν» συνδυάζουσαν ἐν ἑαυτῇ ἀρμονικῶς τὴν ὕλην πρὸς τὸ πνεῦμα, τὸ γήϊνον καὶ πρόσκαιρον πρὸς τὸ οὐράνιον, αἰώνιον καὶ αὐτὸ τοῦτο Θεῖον. Ὡς πρὸς δὲ

1. Γεν. 24β.

τὴν ἀκριβῆ ἔννοιαν τοῦ «φυγῆ ζῶσα»¹, προτιθέμενοι ὅπως ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐρεύνης ταύτης ἀσχοληθῶμεν εἰδικώτερον, ἀρκούμεθα ἐν προκειμένῳ εἰς τὴν ἀπόδοσιν αὐτοῦ διὰ τοῦ «ζῶσα ὑπαρξίς».

Εἰς τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν β' περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διήγησιν, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ ἐδηλώθη, ἀναφέρεται ἀπὸ τινος ἐπόψεως καὶ τὸ Γεν. 215, ὅπερ ἀνήκει εἰς τὸ δεύτερον τμήμα τῆς παρούσης ἐρεύνης, ἐνθα καὶ ἐπιφυλασσόμεθα ὅπως ὁμιλήσωμεν περὶ αὐτοῦ ἐκτενέστερον. Διὰ τοῦτο περιοριζόμεθα ἐνταῦθα εἰς τὴν ὑπογράμμισιν ἐκείνων τῶν σημείων αὐτοῦ, ἅτινα ἀπτονται τοῦ ἀντικειμένου τῆς μετὰ χειρὸς πραγματείας. Οὕτως ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ μνημονεύεται διὰ δευτέραν φοράν² ἢ διὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοποθετήσεως ἐν τῷ «παραδείσῳ»³ τοῦ ἄρτι πλασθέντος ἀνθρώπου ἐκτάκτως καὶ προσωπικῶς πρὸς αὐτὸν ἐκδηλουμένη θεία πρόνοια, ἵνα ἀκολούθως καθορισθῇ ἐπιγραμματικῶς τό τε ἔργον καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις τίθεται ἐκεῖ «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν»⁴. Ἡ δὲ σπουδαία ἔννοια τοῦ ἡμιστιχίου τούτου διαφωτίζεται πληρέστερον, νομίζομεν, διὰ τοῦ καθ' ἡμᾶς ἀντιστοίχου χωρίου τῆς α' διηγήσεως, ἦτοι τοῦ Γεν. 126. Ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ τελευταίου τούτου χωρίου ἐξετάζοντες εἰδικώτερον τὸ καὶ κατὰ τὴν β' διήγησιν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τεθὲν ἔργον καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ ἀνθρώπου⁵, δικαιούμεθα, νομίζομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἀμφότερα ταῦτα προσδιορίζονται ὑπὸ τῆς δι' ἐμφυσήσεως αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ «πρόσωπον» τοῦ ἀνθρώπου μεταδοθείσης θείας καὶ ζωαρχικῆς αὐτοῦ «πνοῆς» καὶ τῆς ἐντεῦθεν μεταλαμπαδευθείσης πνευματικῆς φύσεως. Τὸ δὲ ἔργον καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀναφέρονται ἐν τελευταίᾳ ἀναλύσει εἰς τὴν διὰ τῆς ἐργασίας «ὁμοίωσιν»⁶ αὐτοῦ πρὸς τὸν προσωπικὸν αὐτοῦ δημιουργόν, ὡς ἀρκούντως σαφῶς καθορίζεται αὕτη διὰ τοῦ «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν»⁷, ὅπερ ἐπισημαῖνον τὴν ἐν τῇ ἐργασίᾳ σχέσιν δημιουργοῦ καὶ δημιουργήματος, ὑποδεικνύει ἅμα καὶ τὸ ἐν προκειμένῳ θεῖον τοῦ ἀνθρώπου πρότυπον, τ.ἔ. τὸν ἐργαζόμενον Θεόν⁸. Πρὸς δὲ τούτοις ὑπεμφαίνεται ἐπίσης καὶ ὁ πνευματικὸς

1. Οὕτως ἀποδίδεται ὑπὸ τῶν Ο' τὸ ἐν τῷ Μασωρ. κειμένῳ ὑπάρχον **הָיָה שָׁמַיְ**.

2. Ἡ πρώτη μὲν εἰς τὸ Γεν. 239.

3. Γεν. 215α.

4. Γεν. 215β.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 249, ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

6. Γεν. 125 («καθ' ὁμοίωσιν»).

7. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ τὸ Γεν. 25γ («καὶ ἄνθρωπος οὐκ ἦν ἐργάζεσθαι αὐτῆν»), ὡς καὶ ὅσα ἀνωτέρω σελ. 255 περὶ τοῦ ἡμιστιχίου τούτου ἐξετέθησαν.

8. Ὡς καὶ ἐν τῇ α', οὕτω καὶ ἐν τῇ β' διηγήσει, ἰδίᾳ μάλιστα ἐν τῇ τελευταίᾳ, ὁ Θεὸς σαφῶς καὶ λίαν χαρακτηριστικῶς ἐμφανίζεται ὡς ἐργαζόμενος. Καὶ αὕτη, ἄλλως τε, ἡ χρῆσις τοῦ ῥήματος **עָבַד** («πλάσσειν») κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἵνα περιορισθῶμεν ἐνταῦθα μόνον εἰς αὐτὴν, ὑπογραμμίζει ἔτις ἰδιαιτέρως,

τῆς ἐν λόγῳ ἐργασίας τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρ καὶ ὑποδηλοῦται καὶ τὸ πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου ταυτιζόμενον εἶδος τῆς ἐργασίας, δηλ. ἢ πρὸς τὸν Θεὸν «ὁμοίωσις»¹ διὰ τῆς χρήσεως καὶ καλλιέργειας τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεταλαμπαδευθείσης εἰς τὸν ἄνθρωπον πνευματικότητος, ἣτις ἀποσκοπεῖ ἀφ' ἐνὸς μὲν, ὡς εἰδικώτερον ὑποδηλοῖ τὸ «φυλάσσειν»², εἰς τὴν διατήρησιν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ τῆς ἐν Γεν.25 ὑπογραμμιζομένης ἀρχεγόνου ἀθωότητος τοῦ ἀνθρώπου, ἀφ' ἐτέρου δὲ διὰ τῆς καὶ πρὸς τὰ ἔσω στρεφόμενης ἐργασίας, ὡς ἐμφαίνει, νομιζομεν, τὸ «ἐργάζεσθαι», εἰς τὴν πλήρη κυριαρχίαν τῆς πνευματικῆς ἐπὶ τῆς ὕλικῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, τ.ἐ. εἰς τὴν ἀποπνευμάτωσιν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ θεμελιώδους ὅμως προβλήματος τούτου θέλει γίνεαι εἰδικώτερον λόγος ἐν τέλει τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας, ὡς καὶ ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης. Ἐνταῦθα δὲ ἀρκούμεθα εἰς τὴν παραπομπὴν εἰς τὸ σπουδαιότατον χωρίον Γεν.63, ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ ὁποίου διασαφηνίζεται ἡ ὡς ἄνω ἔννοια τοῦ εἰρημένου ἡμιστιχίου (Γεν.215β).

Ἐρχόμεθα ἤδη δι' ὀλίγων εἰς τὸ δεῦτερον μέρος (Γεν.218-24) τῆς β' ἀνθρωπολογικῆς διηγέσεως (Γεν.27,15,18-24), ὅπερ, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς παρουσίας παραγράφου ὑπεδηλώθη, ἀναφέρεται μὲν ἐκ πρώτης ὄψεως εἰς τὰ τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός³, ἢ βαθυτέρα ὅμως ἔννοια τῶν ἐν αὐτῷ λεγομένων εἶναι ἡ ἀνάδειξις τοῦ εἰδικωτέρου σκοποῦ τῆς δημιουργίας τῆς γυναικὸς καὶ δὴ ὁ προσδιορισμὸς τῆς τε ἀξίας καὶ τῆς ἐν τῇ δημιουργίᾳ θέσεως αὐτῆς⁴. Ἐντεῦθεν δὲ εἶναι δυνατὸν τὸ δεύτερον τοῦτο μέρος (Γεν.218-24) νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς, οὕτως εἰπεῖν, συμπληρωματικὴ παρένθεσις τοῦ πρώτου μέρους (Γεν.27), ὅπερ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δὲν περιγράφει μόνον τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνδρός, ἀλλὰ γενικώτερον τοῦ ἀνθρώπου. Ὑπὲρ τῆς ἐπόψεως ταύτης συνηγορεῖ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἡ ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει λίαν χαρακτη-

νομιζομεν, τὴν ἐργασίαν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐνταῦθα ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον τοῦ ἀνθρώπου. Πρβλ. ἐν προκειμένῳ καὶ A.RICHARDSON, *The Biblical Doctrine of Work* (EBS 1), London 1954², ἰδίᾳ σελ. 14έξ. (ἐνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Θεοῦ ὡς δημιουργοῦ).

1. Γεν. 1₂₆ («καθ' ὁμοίωσιν»). Περὶ τῆς ἐννοίας τούτου πρβλ. κεφ. ΣΤ' τῆς μετὰ χεῖρας πραγματείας.

2. Γεν. 2_{15β}.

3. Πρβλ. ἐνταῦθα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ L.ARNALDICH, *La creación de Eva*. Gen I, 26-27; II, 18-25 (ἐν SacPag I, σελ. 346-357), 1959, P.-M.GALOPIN, *L' Aide semblable à Lui* (ἐν: BVChr 34, σελ. 38-48), 1960. B.de MARGERIE, *Lueurs nouvelles et complémentaires sur Gen 2, 18-24: Le sens complet du récit de la création d' Eve* (ἐν: RCB 5, σελ. 473-486), 1961, J.de FRAINE, *La Bible et l' origine de l' homme...*, σελ. 55-68.

4. Περὶ τῆς γυναικὸς πρβλ. γενικώτερον F.WILKE, *Das Frauenideal und die Schätzung des Weibes im Alten Testament*, Leipzig 1907, J.DÖLLER, *Das Weib im Alten Testament* (BZfr IX, 7-9), Münster/W 1920, N.PETERS, *Die Frau im Alten Testamente*, Düsseldorf 1926, Π.Ι.ΜΙΠΑΤΣΙΩΤΟΥ, Ἡ γυνὴ ἐν τῇ Βίβλῳ, Ἀθήναι 1940².

ριστική απόδους του **ⲟⲩⲛ** ὑπὸ τῶν *Ο'* ἀπλῶς διὰ τοῦ «*Ἀδάμ*»¹, ἐνῶ ἐν τῷ πρώτῳ μέρει², ὡς καὶ ἐν τῇ *α'* διηγήσει³, μετέφρασαν τοῦτο διὰ τοῦ «*ἄνθρωπος*». Ὅπως καὶ ἂν ἔχη τὸ πρᾶγμα, ἐντύπωσιν ἐμποιεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἐν τῇ *β'* διηγήσει τὰ περὶ τῆς δημιουργίας τῆς γυναικὸς συνιστοῦν ἰδίαν λογικὴν ἐνότητα, καταλαμβάνουσιν, μάλιστα, 7 στίχους, εἰς τὴν ὁποίαν καὶ εἰσάγουν οἱ τιθέμενοι εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ βαρυσήμαντοι λόγοι «*οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν*»⁴. Ὁ ἀπὸ πάσης ἐπόψεως σπουδαῖος οὗτος στίχος, ὑπενθυμίζων τὸ βαρυσήμαντον ἀνθρωπολογικὸν χωρίον τῆς *α'* ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως (Γεν.126), πρὸς ὃ οὐ μόνον ἰδεολογικὴν, ἀλλὰ καὶ φιλολογικὴν ἔτι συγγένειαν παρουσιάζει, ἰδίᾳ ἐὰν προτιμήσωμεν τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως τῶν *Ο'*⁵, ἀποτελεῖ, οὕτως εἰπεῖν, τὴν περίληψιν καὶ τῆς ὅλης περὶ τῆς γυναικὸς ἀφηγήσεως ταύτης, σαφῶς μὲν ἀναφερόμενος εἰς τὸν εἰδικώτερον σκοπὸν τῆς δημιουργίας τῆς γυναικὸς («*οὐ καλὸν εἶναι τὸν ἄνθρωπον μόνον*»), ὑπεμφαίνων δ' ὅμως καὶ τὴν ἐν τῇ δημιουργίᾳ ὑψηλὴν τῆς γυναικὸς θέσιν («*ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν*»). Πράγματι δὲ οἱ ὡς ἄνω λόγοι τοῦ Θεοῦ, δι' ὧν ἀναγνωρίζεται ἡ ἐκ τῆς ἀπουσίας ἰσαξίου συντρόφου μόνωσις τοῦ ἀνθρώπου, θεωρητέοι ὡς οἱ ἰδρυτικοὶ λόγοι τοῦ θεοσυστάτου θεσμοῦ τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καθ' ὅλου, τὴν σημασίαν τῆς ὁποίας καὶ σκιαγραφοῦν, ὑποδηλοῦντες ἅμα καὶ τὸν σκοπὸν αὐτῆς, τ.έ. τὴν διὰ τῆς ἀλληλοβοηθείας τῶν μελῶν αὐτῆς⁶ ἐπίτευξιν τοῦ ἤδη ἐν τῷ προηγηθέντι μέρει ἐκτεθέντος σκοποῦ τοῦ ἀνθρώπου⁷.

Οἱ δύο εὐθὺς ἐπόμενοι στίχοι (Γεν.219-20) ἐπιβεβαιοῦν ἄπαξ ἔτι τὸν ἤδη ἐν τοῖς πρόσθεν ἐπισημανθέντα ἀνθρωποκεντρικὸν τῆς ὅλης *β'* διηγήσεως χαρακτῆρα, ἐφ' ὅσον τὰ τῆς δημιουργίας τῶν ζώων (Γεν. 219), ἅτινα συμφῶνως πρὸς τὴν ἐν τῇ *α'* διηγήσει ἀκολουθουμένην φυσικὴν σειρὰν, προηγοῦνται τῶν τῆς δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου, ἐκτίθενται ὡς δι' ἑνὸς ἄλματος καὶ δὴ ὡς ἐν παρόδῳ τὸ πρῶτον ἐνταῦθα, ἤτοι μετὰ τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου,

1. Πρβλ. Γεν. 2^{119,20,21,22,23,24}.

2. Γεν. 2^{7,15}, πρβλ. Γεν. 2^{5β}.

3. Γεν. 1²⁶Ξ.

4. Γεν. 2¹⁸.

5. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 249 καὶ ὑποσημ. 1. Οὕτω τὸ καὶ ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ ὑπάρχον

ⲡⲩⲮⲮ («*ποιῶ*») οἱ *Ο'* ἀναγινώσκουν ὡς καὶ ἐν Γεν.126, ἤτοι **ⲡⲩⲮⲮ** ἀντὶ τοῦ ἐν τῷ

Μασσῶρ. κειμένῳ ὑπάρχοντος **ⲡⲩⲮⲮ**.

6. Ὡς ὑποδηλοῖ τὸ «*βοηθὸν κατ' αὐτόν*» (Γεν. 2^{18β}).

7. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. Τοῦτο γίνεται ἔτι σαφέστερον ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν τὸ «*καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν ἄρσεν καὶ θῆλυ ἐποίησεν αὐτούς*» (Γεν. 1²⁷).

ἵνα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἐξαρθῇ ἡ ἰδιάζουσα θέσις καὶ ἀξία τοῦ ἀνθρώπου, χάριν τοῦ ὁποίου, δύναται τις νὰ εἴπῃ, δημιουργεῖ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα¹. Ἀλλως τε καὶ πρόχειρος ἔτι ἐξέτασις τῶν δύο τούτων στίχων² ὀδηγεῖ εἰς τὴν διαπίστωσιν, ὅτι ἡ ἔννοια τῆς ἐν στ. 19 ἀφηγήσεως περὶ τῆς δημιουργίας τῶν ζῴων εἶναι ἀφ' ἐνὸς μὲν ὅπως ὑποδηλωθῇ ἡ πρὸς τὸν ἄνθρωπον συγγένεια αὐτῶν, δεδομένου ὅτι καὶ αὐτὰ ἐπλάσθησαν «ἐκ τῆς γῆς»³ καὶ δὴ καὶ αὐτὰ εἶναι «ψυχὰι ζῶσαι»⁴, ἀφ' ἐτέρου δ' ὅμως ὅπως ἀναδειχθῇ ἡ ἰδίᾳ διὰ τῆς ὀνοματοδοσίας αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Ἀδάμ ἐμφαινόμενη κυριαρχία τοῦ ἀνθρώπου ἐπὶ τῶν ζῴων, περὶ ἧς ὁμιλεῖ ὁ στ. 20. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, ἡ περὶ τῶν ζῴων ἀφήγησις ὑπάρχει κατὰ κύριον λόγον, ἵνα καταδειχθῇ ἡ ἔναντι τοῦ ἀνθρώπου ὑποδεστέρα θέσις τῶν ζῴων, τῶν ὁποίων καὶ καταφανῶς ὑπερέχει οὗτος ἕνεκα τοῦ ὅτι εἰς αὐτὸν μόνον «ἐνεφύσησεν» ὁ Θεὸς τὴν ζωαρχικὴν ἅμα καὶ πνευματικὴν ἀρχήν, ἥτοι τὴν θεϊκὴν αὐτοῦ «πνοήν»⁵, καὶ ὑπογραμμισθῇ, ὅπως ἰδιαιτέρως μάλιστα, ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ζῴων, ὅπως σταθῶσιν ὡς ἀντάξιοι σύντροφοι καὶ «βοηθοὶ»⁶ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ Ἀδάμ, προβαλλομένης ἐντεῦθεν ὡς ἀδηρίτου, πλέον, ἀνάγκης τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός, πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἐν ἀρχῇ διαπιστωθέντος⁷ καὶ παρὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ζῴων εἰσέτι ὑφισταμένου κενοῦ, ἥτοι τῆς συνεχιζομένης μονώσεως τοῦ Ἀδάμ. Περὶ πάντων τούτων σαφῶς μαρτυρεῖ ἡ ἐν τέλει τῆς περὶ τῶν ζῴων παρενθέσεως ταύτης⁸ ὑπάρχουσα ἐπιγραμματικὴ παρατήρησις «τῶ δὲ Ἀδάμ οὐχ εὐρέθη βοηθὸς ὁμοιος αὐτῶν»⁹, ἥτις εὐλόγως, νομίζομεν, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς εἰδικωτέρα εἰσαγωγὴ¹⁰ εἰς τὰ περὶ τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός.

Μετὰ τὴν λίαν χαρακτηριστικὴν διὰ τὰ περαιτέρω καὶ δὴ διὰ τε τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ἀξίαν τῆς γυναικός, ἐν γένει δὲ καὶ διὰ τὴν θέσιν αὐτῆς με-

1. Τοῦτο ἐμφαίνεται ἰδίᾳ ὑπὸ τοῦ Γεν. 2₂₀.

2. Γεν. 2₁₈₋₂₀.

3. Γεν. 2_{19α}.

4. Γεν. 2_{19γ}. Πρβλ. ὅσα περὶ τοῦ **חַיָּוִת** («ψυχὰι ζῶσαι»), εἴπομεν ἀνωτέρω,

ἰδίᾳ ὅμως τὴν ἐν τῷ κεφ. Γ', § 2 τῆς μετὰ χειρας πραγματείας εἰδικωτέραν ἔρουναν τοῦ ἔρου. Ἐνταῦθα ἀρκούμεθα νὰ ἐπισημάνωμεν τὸ μεταξὺ ἀνθρώπου καὶ ζῴου ὑφισταμένον χάσμα, ὅπερ κατὰ τὴν β' ταύτην ἀνθρωπολογικὴν διήγησιν ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος καὶ οὐχὶ τὸ ζῶον εἶναι κἀτοχος τῆς ἀπ' εὐθείας, μάλιστα, ὑπὸ τοῦ Θεοῦ μεταλαμπαδευθείσης θείας αὐτοῦ «πνοῆς». Πρβλ. ἐπίσης τὴν χαρακτηριστικὴν διόρθωσιν τοῦ Μασωρ. κειμένου, τὴν ὁποίαν προτείνει ἡ κλασσικὴ κριτικὴ ἔκδοσις *Biblia Hebraica*.

5. Ἡ ἐν Γεν. 2_β μνημονευομένη **חַיָּוִת** πρόκειται νὰ ἀπασχολῆσῃ ἡμᾶς ἐν κεφ. Δ', § 2 τῆς πραγματείας ταύτης.

6. Γεν. 2_{20β}. Πρβλ. Γεν. 2_{18β}.

7. Γεν. 2₁₈.

8. Γεν. 2₁₉₋₂₀.

9. Γεν. 2_{20β}.

10. Πρβλ. τὸ χωρίον Γεν. 2₁₈, ὅπερ, ὡς εἴπομεν, ἀποτελεῖ τὴν γενικὴν εἰσαγωγὴν τοῦ δευτέρου μέρους (Γεν. 2₁₈₋₂₄) τῆς β' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως.

λαγχολικήν, θά ἔλεγέ τις, διαπίστωσιν ταύτην¹, ἐπακολουθεῖ πλέον ἢ εἰδική ἀφήγησις περὶ τῆς δημιουργίας τῆς γυναικός². Ἄξιον δὲ ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι ἐνταῦθα τὸ γεγονός ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν β' ταύτην ἀνθρωπολογικὴν διήγησιν, ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τῆς γυναικός ἀποτελεῖ τὴν κατακλειῖδα, ἅμα δὲ καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς ὅλης θείας δημιουργίας, ὅπερ καὶ ἀρκούντως σαφῶς ἐπιμαρτυρεῖ, νομίζομεν, τὰ μόλις περὶ τῆς ἐν γένει θέσεως τῆς γυναικός λεχθέντα. Τὴν προσοχὴν ἐλκύει ἐν πρώτοις ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐπιβληθεῖσα «ἐκστασις ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ», ὥστε νὰ «ὑπνώσῃ» οὗτος³. Πρέπει ἄραγε νὰ ἀναζητήσωμεν τὴν αἰτίαν τῆς ὑπνώσεως ταύτης μόνον εἰς τὴν ἐκ τῆς «πλευρᾶς»⁴ τοῦ Ἀδὰμ δημιουργίαν τῆς γυναικός; Τ.ἔ. ἐν προκειμένῳ ὁ Θεός, οὕτως εἰπεῖν, ἐνεργεῖ ἄραγε ὡς ἰατρός καὶ ἐπομένως ἡ «ὑπνωσις» ἀνταποκρίνεται οἰονεὶ πρὸς τὴν διὰ χειρουργικούς λόγους ἐπιβαλλομένην νάρκωσιν; Χωρὶς τὸ παράπαν νὰ ἀποκλείωμεν τὴν καὶ ἐκ πρώτης ὕψεως ὡς ἀρκούντως πειστικὴν ἐμφανιζομένην ἐκδοχὴν ταύτην, νομίζομεν ὅτι ἀσφαλῶς ἡ αἰτία τῆς «ὑπνωσις» τοῦ Ἀδὰμ ἐνέχει βαθυτέραν καὶ ψυχολογικὴν σημασίαν. Ὁ Θεὸς δηλ. ἐνεργῶν ὡς φιλόστοργος πατὴρ ἐπιφυλάσσωσιν εἰς τὸν Ἀδὰμ τὴν πλέον εὐχάριστον ἐκπληξιν, ἐπιβάλλει εἰς αὐτὸν τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος «ἐκστασιν», ἵνα, οὕτως εἰπεῖν, προπαρασκευαζόμενος οὗτος μὴ ἀντιληφθῇ τι πρὸ τῆς ἐκ τῆς «πλευρᾶς» αὐτοῦ μεταπλάσεως τῆς γυναικός, ἀλλ' ἀφυπνιζόμενος εὐρεθῇ, ὡς ἐν ὄνειρῳ ἔτι, ἐνώπιον τῆς ἰσαξίου καὶ ἀπαραιτήτου συντρόφου αὐτοῦ καὶ ἐντεῦθεν ἐξαπίνης καταλαμβανόμενος, δοκιμάσῃ τὴν ζωηροτέραν καὶ ἐντονωτέραν εὐχάριστον ἐκπληξιν. Πρὸς τοῦτοις ὅμως θά ἡδύνατό τις εὐλόγως νὰ ὑποθέσῃ, ὅτι ἡ σκόπιμος αὕτη «ὑπνωσις» τοῦ Ἀδὰμ ἀφ' ἐνός μὲν συγκαλύπτει τὸ μυστήριον τῆς θείας δημιουργίας, ἀφ' ἐτέρου δὲ προειδοποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, ἐν προκειμένῳ δὲ τὸν ἄνδρα, περὶ τοῦ ἀνεφίκτου σχεδὸν τῆς προσπελάσεως τοῦ ὑπὸ τοῦ πέπλου τοῦ μυστηρίου καλυπτομένου βάθους τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας⁵.

Τὸ δεύτερον σπουδαῖον σημεῖον τῆς παρουσίας ἀφηγήσεως εἶναι ἡ διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς γυναικός προτίμησις ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τῆς «πλευρᾶς» τοῦ Ἀδὰμ καὶ οὐχὶ τοῦ «χοῦς ἐκ τῆς γῆς»⁶ καὶ ὡς ἐκ τούτου οὐδεὶς λόγος γίνεται περὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἐμφυσησεως τῆς θείας αὐτοῦ «πνοῆς» εἰς τὸ νέον αὐτοῦ δημιούργημα. Ἡ δὲ ἐκ τῆς «πλευρᾶς» τοῦ Ἀδὰμ λίαν χαρακτηριστικὴ προέλευσις τῆς γυναικός ἀναδεικνύει αὐτὴν εἰς ὃν ὁμοούσιον πρὸς τὸν Ἀδὰμ καὶ ἀποκλείει κατ' οὐσίαν πᾶν περὶ πρωτείου τοῦ ἀνδρός ἐναντι τῆς γυναικός

1. Γεν. 2_{20β}.

2. Γεν. 2₂₁₋₂₂.

3. Γεν. 2_{21α}.

4. Γεν. 2_{21β}.

5. Πρβλ. Ἱερ. 17₉.

6. Γεν. 2₇.

δικαίωμα¹. Καὶ περαιτέρω ὁμως ἐμφαίνει τὴν ἀξίαν τῆς γυναικός, ὑπογραμμίζομένου ἅμα τοῦ τε σκοποῦ καὶ δὴ καὶ τῆς θέσεως τῆς γυναικός παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀνδρός. Ἄλλ' ἡ ἔννοια αὕτη τοῦ «πλευρὰ» διαφωτίζεται ἔτι μᾶλλον ἐκ τοῦ «καὶ ἀνεπλήρωσεν σάρκα ἀντ' αὐτῆς»², δι' οὗ σαφῶς δηλοῦται ἡ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ οὐχὶ κατὰ πάντα ἀνάλογος ἀναπλήρωσις τῆς διὰ τὴν δημιουργίαν τῆς γυναικός ἀφαιρεθείσης πλευρᾶς, ὡς θὰ ἦτο ἡ ἀντικατάστασις αὐτῆς διὰ νέας «πλευρᾶς», ἀλλ' ἡ διὰ «σαρκός» ἀναπλήρωσις τοῦ ἐλλείποντος μέρους. Ὅθεν ἡ βαθυτέρα σημασία τῆς τοιαύτης ἀναπληρώσεως εἶναι, νομίζομεν, ὅτι ὁ ἀνὴρ ἄνευ τῆς ἐκ τῆς «πλευρᾶς» αὐτοῦ «οἰκοδομηθείσης»³ γυναικός καθίσταται μονόπλευρος, ἐνῶ ἐξ ἄλλου καὶ ἡ γυνὴ ἄνευ τοῦ ἀνδρός παραμένει, θὰ ἔλεγέ τις, μία καὶ μόνον «πλευρὰ» τοῦ ἀνθρώπου. Τοῦτο δὲ ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐντεῦθεν προσδιοριζομένην ἰδιάζουσαν τῆς γυναικός θέσιν παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἀνδρός, ὡς σαφῶς ἐμφαίνει καὶ τὸ «ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ»⁴, ὅπερ ἐνταῦθα ἀναφερόμενον εἰς τὴν γυναῖκα ἀποκτᾷ τὸ πλήρες αὐτοῦ νόημα, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὅψιν ὅτι ἡ πρώτη μεία αὐτοῦ γίνεται ἐν τῇ περι τῶν ζῶων ἀφηγήσει, εἰς ἧ καὶ ἀρχικῶς ἀναφέρεται⁵. Πράγματι τὸ ἀφορῶν εἰς τὰ ζῶα «ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδάμ»⁶ ὑπάρχει ἐκεῖ, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὅπως ὁ Θεὸς προπαρασκευάσῃ ψυχολογικῶς τὸν ἄνδρα διὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ ὑποδοχὴν τοῦ μοναδικοῦ ἀνταξίου καὶ δὴ «ὁμοίου» πρὸς αὐτὸν «βοηθοῦ»⁶, ἥτοι τῆς γυναικός, καὶ πρέπουσαν ἅμα ἐκτίμησιν τῆς τε σημασίας καὶ τῆς ἀσυγκρίτου ἀξίας καὶ δὴ καὶ τῆς θέσεως αὐτῆς ἐν τῷ ἤδη δημιουργηθέντι κόσμῳ. Ἐξ ἄλλου δὲ τὸ περι τῆς γυναικός λεγόμενον «ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδάμ»⁷, ἔχον ἐπίσης ὡς ὑποκείμενον αὐτοῦ τὸν Θεόν, ἐμφανίζει τοῦτον προσάγοντα, δίκην νυμφαγωγοῦ, τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν ἄρτι ἀφυπνισθέντα ἄνδρα, ἐν τῷ προσώπῳ τῆς ὁποίας οὗτος εὐρίσκων πλέον τὸν ἰσότιμον καὶ «ὅμοιον» αὐτοῦ «βοηθόν» καὶ ἀπαραίτητον σύντροφον ὑπὸ τὸ κράτος τοσοῦτον ἐντόνου συγκινήσεως καὶ δὴ καὶ ζωηροτάτης καὶ βεβαίως εὐχαρίστου ἐκπλήξεως, ἐμπνέεται ἐπὶ τῇ θεᾷ αὐτῆς τὸ ἐξῆς, ὡς τὸ πρῶτον

1. Θὰ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ἐν προκειμένῳ, ὅτι ναὶ μὲν ὁ ἀνὴρ δημιουργεῖται πρῶτος, ἀλλ' ἐκ τοῦ «χοός» τῆς «γῆς», ἐνῶ ἡ γυνὴ δευτέρα, ἀλλ' ἐκ τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ζωοποιηθείσης διὰ τῆς θείας αὐτοῦ «πνοῆς» πλευρᾶς τοῦ ἀνδρός. Οὕτως ἐν τῇ δημιουργίᾳ τοῦ Ἀδάμ, δικαιοῦμεθα, νομίζομεν, νὰ ἰσχυρισθῶμεν, συνδημιουργεῖται καὶ ἡ γυνὴ, ἐξεληθοῦσα ἄλλως τε καὶ αὐτῇ, συμφώνως πρὸς τὴν β' διήγησιν (Γεν. 2₂₂), ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ πλάστου καὶ ἀποτελοῦσα, ὡς εἶπομεν, τὴν κατακλειδα καὶ τὸ ἐπιστέγασμα τῆς κατὰ τὴν διήγησιν ταύτην ὅλης θείας δημιουργίας.

2. Γεν. 2_{21β}.

3. Γεν. 2_{22α}.

4. Γεν. 2_{22β}.

5. Γεν. 2_{19β}.

6. Γεν. 2_{20β}, πρβλ. Γεν. 2_{18β}.

7. Γεν. 2_{22β}.

έρωτικόν χαρακτηρισθέν, ἄσμα: «*Τοῦτο νῦν ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου.*»¹. Ἐν τῷ αὐθορμήτῳ τούτῳ ἄσματι ὅμως δὲν ἐξυμνεῖται τὸ φυσικὸν τῆς γυναικὸς κάλλος, ἀλλ' ἐπισημαίνεται γενικῶς ἢ πρὸς τὸν ἄνδρα προσήλωσις τῆς γυναικὸς, μάλιστα δὲ ὁ μετ' αὐτοῦ ἐσώτατος, ὡς ἐκ τε τῆς φύσεως καὶ τῆς καταγωγῆς αὐτῆς, σύνδεσμος καὶ προσδιορίζεται ἐν τέλει ἢ τε σημασία καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς καὶ δὴ ὁ πρωτίστως πνευματικὸς καὶ ἀποφασιστικὸς αὐτῆς ρόλος, ὡς συμπληρώματος, συντρόφου, συζύγου καὶ συμπαραστάτιδος τοῦ ἀνδρός. Ἐν γένει διὰ τῶν βαθυστοχάστων τούτων λόγων, οἵτινες προσφεύστατα καὶ ψυχολογικώτατα τίθενται εἰς τὸ στόμα τοῦ ἀνδρός, οὐ μόνον ὑπογραμμίζεται, ὡς εἴπομεν, ἡ ὑψηλὴ τῆς γυναικὸς θέσις καὶ ἡ πρὸς τὸν ἄνδρα πλήρης αὐτῆς ἰσοτιμία², ἀλλὰ καὶ σαφῶς πλέον διακηρύσσεται ὁ θεοσύστατος θεσμὸς τοῦ γάμου, ὡς τοῦ πυρῆνος τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας, ὑπεμφαινομένου ἅμα καὶ τοῦ ἐν αὐτῷ ρόλου τοῦ ἀνδρός. Ὁ ρόλος οὗτος ὑποδηλοῦται ἴσως εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀνδρός ὀνοματοδοσίαν τῆς γυναικὸς, οὐχὶ βεβαίως ἴνα καταδειχθῇ ἡ ἐπὶ τῆς γυναικὸς κυριαρχία αὐτοῦ, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ὀρθοῦνται ὡς ἀνυπέβλητον ἐμπόδιον, πρὸς τοῖς ἄλλοις, ἤδη αἰ ἀναγνωρίζουσαι τὴν ἀξίαν καὶ τὴν θέσιν τῆς γυναικὸς ἐκφράσεις αὐτοῦ τοῦ ἀνδρός, ἀλλ' ἴνα προσδιορισθῇ ἡ θέσις τούτου ὡς κεφαλῆς τῆς οἰκογενείας, ἐφ' ὅσον, ὡς θὰ ἠδύνατό τις, εὐλόγως, νὰ ἰσχυρισθῇ, ὁ ἀνὴρ καὶ ἐνταῦθα ἔχει πρῶτος τὸν λόγον, δίδων καὶ τὸ ὄνομα εἰς τὴν γυναῖκα³, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως, ὡς «ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων» καὶ ὡς «σὰρκα ἐκ τῆς σαρκὸς» αὐτοῦ, οὕτως εἰπεῖν, ὑπισχνεῖται ἐμμέσως ἐνάπιον τοῦ δημιουργοῦ ἀμφοτέρων, ὅτι θὰ τιμᾷ καὶ ἀγαπᾷ καὶ θὰ ἔχη πάντοτε παρὰ τὸ πλευρόν του, ὑπεμφαινομένου οὕτω καὶ προανακρουομένου καὶ τοῦ ἀδιαλύτου τοῦ γάμου. Περὶ τούτου ὅμως γίνεται λόγος ἐν τῷ εὐθύς ἐπομένῳ στίχῳ 24, ἔνθα, νομιζόμεν, δὲν ὀμιλεῖ πλέον ὁ ἀνὴρ. Ὁ στίχος οὗτος, ἐν εἶδει προφητείας⁴, ἀλλὰ καὶ θείας ἐπιταγῆς⁵, ἀναφέρεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν θεοσύστατον θεσμὸν τοῦ γάμου, καθορίζων τὴν τε οὐσίαν καὶ τὴν καθ' ἑαυτοῦ σημασίαν αὐτοῦ. Τὸ δὲ «ἐνεκεν τούτου καταλείπει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα...»⁶ ἀφορᾷ εἰς τὸν γάμον καὶ τὴν δι' αὐτοῦ συγκρότησιν νέας οἰκογενείας, ἐξυπακουομένης βεβαίως τῆς παιδοποιίας, ὡς ἐνὸς τῶν κυρίων σκοπῶν τοῦ γάμου, ἐκ τε τῆς ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ μνείας «πατρὸς» καὶ «μητρὸς» καὶ ἐκ τῆς βαρυσημάντου προσθήκης «καὶ ἔσονται οἱ δύο εἰς

1. Γεν. 2₂₃.

2. Ὃς ἐμφαίνει τὸ «ὄστοῦν ἐκ τῶν ὀστέων μου καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου» (Γεν. 2₂₃).

3. Γεν. 2_{23β}. Πρβλ. τὴν ὀνοματοδοσίαν τῶν ζώων (Γεν. 2₁₉₋₂₀).

4. Ὁ προφητικὸς τοῦ στίχου τούτου χαρακτήρ ἐμφαίνεται, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐν τῆς μνείας «πατρὸς» καὶ «μητρὸς».

5. Πρβλ. Ματθ. 19₄₋₆.

6. Γεν. 2_{24α}.

σάρκα μίαν»¹, ὅπερ, προϋποθέτον τὴν πνευματικὴν ἐναρμόνισιν τῶν συζύγων, ἐμφαίνει τὸ βαθύτερον νόημα τοῦ γάμου, ἅμα δὲ ἐπισημαίνει καὶ τὸ ἀδιάλυτον αὐτοῦ. Σημειωτέον ἄλλως τε, ὅτι οὕτω καὶ ὁ Κύριος² αὐθεντικῶς ἠρμήνευσε τὸ παρὸν χωρίον παραθέσας, μάλιστα, αὐτούσιον καὶ τὸ προμνημονευθὲν ἡμιστίχιον. Καρπὸς δὲ τῆς τοιαύτης ψυχικῆς καὶ σωματικῆς ἐνώσεως ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς εἶναι ἡ γέννησις τέκνου, ἥτοι νέου ἀνθρώπου, ἐπισφραγίζοντος τὴν ἔνωσιν ταύτην, ἔτι δὲ καὶ σοβαρῶς συμβάλλοντος εἰς τε τὴν διατήρησιν καὶ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ προπαντὸς ψυχικοῦ τῶν γεννητῶρων συνδέσμου. Ὅπως δὲ διὰ τοῦ στίχου τούτου³ περατοῦται τὸ ὡς συμπληρωματικὴ τοῦ πρώτου παρένθεσις χαρακτηρισθὲν δεῦτερον μέρος τῆς β' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως, τῆς ὁποίας τὴν ἐπιγραμματικὴν κατακλειῖδα ἀποτελεῖ τὸ ἀλλαχοῦ τῆς παρούσης ἐρεύνης⁴ ἐξετασθησόμενον «καὶ ἦσαν οἱ δύο γυμνοί, ὃ τε Ἀδάμ καὶ ἡ γυνὴ αὐτοῦ καὶ οὐκ ἠσχύνοντο»⁵. Ὁ στίχος οὗτος, ἀφ' ἐνὸς μὲν συνενώνων τὰ δύο τῆς β' ἀνθρωπολογικῆς διηγήσεως μέρη⁶, ὡς ρητῶς ἀναφέρων ὁμοῦ τὸν ἄνδρα καὶ τὴν γυναῖκα, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ πρῶτον σαφῶς μνημονεύων τῆς φύσει ἀθωότητος τῶν πρωτοπλάστων, εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ὡς λακωνικὴ τις περίληψις ὀλοκλήρου τῆς β' περὶ δημιουργίας τοῦ ἀνθρώπου διηγήσεως⁷, ὑπεθυμίζουσα ἐντεῦθεν οὐ μόνον τὸ «καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐτόν, ἄρσεν καὶ θήλυ ἐποίησεν αὐτούς»⁸ τῆς α' διηγήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν τέλει τῆς περὶ ἐξαήμερου δημιουργίας ἀφηγήσεως «καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα ὅσα ἐποίησεν, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν...»⁹, ἐνῶ ἐξ ἄλλου δι' αὐτοῦ προανακροῦεται καταλλήλως ἡ ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ¹⁰ διαδραματιζομένη τραγῳδία τῆς πτώσεως τοῦ ἀνθρώπου.

3. ΑΙ ΔΥΟ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΑΙ ΔΙΗΓΗΣΕΙΣ. Ἐπισκοποῦντες γενικῶς καὶ τὰς δύο ὁμοῦ ἀνθρωπολογικὰς διηγήσεις τῆς Γενέσεως¹¹ ἔχομεν, ὡς ἐν συμπεράσματι, νὰ παρατηρήσωμεν ἐνταῦθα τὰ ἑξῆς. Ἐν πρώτοις εἶναι δυνατὸν νὰ διακρίνη τις οὐ μόνον τὴν ἀπουσίαν παντὸς ξένου πρὸς τὴν ἠθικὴν

1. Γεν. 2_{24β}.

2. Πρβλ. Μάρκ. 10₇₋₉.

3. Γεν. 2₂₄.

4. Ἐν τῷ β' τμήματι τῆς Ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης.

5. Γεν. 2₂₅.

6. Γεν. 2_{7,15} καὶ Γεν. 2₁₈₋₂₄.

7. Γεν. 2_{4β-25}.

8. Γεν. 1₂₇.

9. Γεν. 1₃₀.

10. Γεν. 3₁ ἔξ.

11. Γεν. 1₂₆₋₂₉ καὶ Γεν. 2_{7,15,18-24}.

τοῦ Θεοῦ τῆς Π. Διαθήκης μονοθεϊαν μυθολογικοῦ στοιχείου¹, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου² ἐπισημανθεῖσαν βαθυτέραν καὶ δὴ θεολογικὴν ἐνότητα τῶν δύο τούτων θεμελιωδῶν τῆς ἀνθρωπολογίας τῆς Π. Διαθήκης πηγῶν, παρὰ τὰς πολλὰκις ὑπερτονιζόμενας φιλολογικὰς καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐξωτερικὰς αὐτῶν διαφορὰς³. Πράγματι δὲ ἡ ἄμεσος καὶ δὴ προσωπικὴ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ὡς τοῦ τελειότερου ὄντος τοῦ ὄρατοῦ κόσμου, ἀποτελεῖ τὸ κοινὸν ἀμφοτέρων τῶν ἀνθρωπολογικῶν διηγήσεων θέμα, χωρὶς ὅμως τὸ παράπαν καὶ νὰ σημαίνει τοῦτο, ὅτι αἱ περὶ ὧν ὁ λόγος διηγήσεις αὐταὶ ἐπαναλαμβάνουν ἀλλήλας ἢ, ὡς ἐπανειλημμένως ὑπεστηρίχθη ὑπὸ τῆς φιλολογικῆς κριτικῆς, ὅτι πρόκειται περὶ «διπλῆς διηγήσεως»⁴. Ἀκριβεστέρα ἄλλως τε ἔρευνα αὐτῶν καταδεικνύει ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ διαφόρων μὲν, μὴ ἀλληλοσυγκρουομένων δ' ὅμως διηγήσεων, αἵτινες κατὰ διάφορον ἐκάστη τρόπον ἐκθέτουσαι τὰ τοῦ ἀνθρώπου, ἀλληλοσυμπληροῦνται

1. Ἔτι καὶ σήμερον ὑπάρχουν ἀντιρρήσεις ἐκ μέρους πολλῶν ἐρευνητῶν τῆς Π. Διαθήκης, ἐν οἷς ἐπ' ἐσχάτων καὶ ὁ H. RINGGREN, *Israelitische Religion...*, σελ. 94 ἐξ. εὐρίσκων καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ α' διηγήσει μυθολογικὰ στοιχεῖα. Πρβλ. ἐπίσης τὰς ἀνωτέρω (σελ. 253 ὑποσημ. 4.) ἐκτεθείσας παραδόξους ὑποθέσεις τοῦ ἤδη ἐκλιπόντος γνωστοῦ ἐγκρίτου παλαιοδιαθηκολόγου L. KÖHLER, ὡς καὶ τοῦ H. KOSAK, *Glaube und Geschichte im Alten Testament* (KZ 15), Berlin 1956, ἰδίᾳ σελ. 20 ἐξ. Πρβλ. ὅμως καὶ τὰς ἀντιθέτους ἐπόψεις ἄλλων τε καὶ τοῦ συγχρόνου ἡμῶν θεολόγου τῆς Π. Διαθήκης T. C. VRIEZEN, ὅστις μάλιστα παρατηρεῖ λίαν χαρακτηριστικῶς ἐν προκειμένῳ ὅτι: «Wenn sich die Kirche in ihrer Dogmatik für die Anthropologie auf Gen 2ff und Gen 1 beruft, ist dies völlig berechtigt. Denn diese Erzählungen sind keine krausen Mythen, sondern eine tiefdurchdachte Darstellung der eigenen israelitischen Weltauffassung auf der Grundlage des prophetischen Jahwismus, mögen auch die Bilder und Ausdrucksformen der altorientalischen, mythologischen Vorstellungswelt entlehnt sein» (*Theologie des Alten Testament in Grundzügen...*, σελ. 171). Πρβλ. ἐπίσης καὶ W. EICHRODT, *Theologie des A.T.*, τόμ. II/III, σελ. 59 ἐξ., G. von RAD, *Theologie des A.T.*, τόμ. I, σελ. 144 ἐξ. Πρὸς τούτους πρβλ. τὰ ἐν ἀρχῇ τοῦ παρόντος κεφαλαίου ἐκτεθέντα (σελ. 244 ὑποσημ. 3).

2. Πρβλ. ἀνωτέρω σελ. 244.

3. Οὕτω π.χ. ὁ προμνημονευθεὶς L. KÖHLER (μν. ἔργ., σελ. 117) παρατηρεῖ σχετικῶς περὶ τῶν δύο διηγήσεων, ὅτι πρόκειται περὶ «gänzlich verschiedene Aussagen, die nur in wenigen Punkten Gemeinsames haben». Τὰ αὐτὰ περίπου ὑποστηρίζει καὶ ὁ H. RINGGREN (μν. ἔργ. σελ. 94), συγκρίνων τὴν α' πρὸς τὴν β' διήγησιν.

4. Ὑπενομιζόμεν ἦν πρὸς τὰς ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς Π. Διαθήκης κρατούσας σήμερον σχετικὰς ἐπόψεις ἀντίθεσιν τοῦ K.-H. RABAST, *Die Genesis...* ἰδίᾳ σελ. 86-88 («Das Verhältnis von Genesis 2 zu Genesis 1»). Πρὸς τούτους δὲ πρβλ. καὶ τὴν ἀπήχησιν τοῦ ἀντιθέτου τούτου ρεύματος ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς προτεσταντικῆς Θεολογίας. Ἡ ἀπήχησις αὕτη γίνεται ἐμφανῆς ἰδίᾳ καὶ ἐν τῷ ἐπ' ἐσχάτων ἐκδοθέντι ἔργῳ τοῦ W. M. OESCH, *Die Lehre von der Inspiration und ihre Anwendung auf die Urgeschichte* (FH 13, σελ. 9-75), Berlin 1960, ἰδίᾳ σελ. 41 ἐξ., ὑποσημ. 27, ἐνθα καὶ ὀνόματα ἄλλων ἐκπροσώπων τοῦ νέου τούτου ρεύματος.

καὶ ὁμοῦ λαμβανόμενα συνθέτουν ἀπὸ κοινοῦ καὶ δὴ ἄρμονικῶς τὴν περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίαν τῆς Π.Διαθήκης καὶ τῆς Βίβλου καθ' ὅλου. Κατὰ δέ τινα εὐστοχον παρατήρησιν τοῦ Ἑβραίου ἐρμηνευτοῦ B.JACOB «ὁ ἄνθρωπος ἐν μὲν τῷ κεφ.1 εἶναι ἡ κορυφή μιᾶς πυραμίδος, ἐν δὲ τῷ κεφ. 2 τὸ κέντρον ἑνὸς κύκλου»¹. Οὕτως ἡ μὲν π ρ ὠ τ η διήγησις δίδουσα ἀπάντησιν εἰς τὸ «τί ἐστὶν ἄνθρωπος, καὶ τί ἡ χρῆσις αὐτοῦ;»² ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἐξαήμερου δημιουργίας, βαίνουσα ἐξελικτικῶς καὶ ἀκολουθοῦσα τὴν σειρὰν ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων καὶ ἀτελεστέρων ἐπὶ τὰ συνθετώτερα καὶ τελειότερα, καταλήγει εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελοῦντος τὸ ἐπιστέγασμα καὶ τὸ ἀποκορυφωμα τῆς ἐν τῇ ἐξαήμερῳ ἀποκαλυφθείσης θείας πανσοφίας, παντοδυναμίας καὶ ἀγάπης. Ἡ δὲ δ ε υ τ ἔ ρ α σαφῶς ἀνθρωποκεντρικὴ διήγησις ὁμιλοῦσα, ὡς ἐν παρόδῳ, περὶ τῆς ὑλικῆς δημιουργίας, ἐξελικτικῶς³, θά ἔλεγέ τις, βαίνουσα καὶ αὐτῇ, δια φωτίζει οὐ μόνον τὸ «τί ἐστὶν ἄνθρωπος...», ἀλλὰ καὶ τὸ πῶς ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος, συμπληροῦσα τὴν πρώτην διήγησιν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου σημείου τῆς ὑλικῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως.

Καὶ εἰδικώτερον ὅμως ἡ π ρ ὠ τ η καὶ κατ' ἐξοχὴν πνευματικὴ διήγησις ἀποφεύγουσα τοὺς ἀνθρωπομορφισμοὺς καὶ τὰς ὑλομόρφους ἐκφράσεις καὶ σχήματα, ὡς καὶ αὐτοὺς ἔτι τοὺς συμβολισμοὺς, ἀναδεικνύει τὴν πνευματικὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καὶ τὴν μετ' αὐτῆς συνυφαινομένην στενὴν πνευματικὴν αὐτοῦ συγγένειαν πρὸς τὸν δημιουργὸν αὐτοῦ Θεόν. Ἐξ ἄλλου ἡ δ ε υ τ ἔ ρ α καὶ ἀνθρωποπαθεστέρα διήγησις⁴ ἀναφέρεται εἰς τὸ διφυῆς τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις σύγκειται κατ' αὐτὴν ἐξ ὕλης καὶ πνεύματος, ἅμα δὲ ἐμφαίνει καὶ τὴν ἐντεῦθεν ἀπορρέουσαν διπλῆν αὐτοῦ συγγένειαν ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν γῆν, ἥτοι τὴν ὑλικὴν δημιουργίαν, ἐξ ἧς καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὸν πνευματικὸν κόσμον καὶ δὴ καὶ αὐτὸν τὸν προσωπικὸν καὶ ἀπολύτως πνευματικὸν καὶ ὑπερβατικὸν Θεόν τῆς Π.Διαθήκης, ἐξ οὗ καὶ τὸ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνεῦμα. «Ὅθεν ὁ ἄνθρωπος εἶναι φθαρτὸς καὶ πρόσκαιρος ὡς «χοῦς ἀπὸ τῆς γῆς»⁵, ἅμα δὲ καὶ ἀφθαρτος καὶ αἰώνιος, λόγῳ τῆς εἰς αὐτὸν μεταλαμ-

1. B.JACOB, Das erste Buch der Tora: Genesis, Berlin 1934, σελ. 952.

2. Ψαλμ. 8₅, Σοφ. Σειρ. 18₈. Πρβλ. Ἰώβ 7₁₇ ἐξ., Ψαλμ. 144₃ ἐξ.

3. Οὕτω καὶ κατὰ τὴν β' διήγησιν, πρὸς τοῖς ἄλλοις, δημιουργεῖται πρῶτον ἡ ὑλικὴ καὶ εἶτα ἡ πνευματικὴ τοῦ ἀνθρώπου φύσις. Καὶ περαιτέρω ὅμως ἐν ἀρχῇ δημιουργεῖται ὁ ἄνθρωπος γενικῶς καὶ εἶτα διαφορίζονται τὰ φύλα.

4. Περὶ τῶν ἀνθρωπομορφισμῶν προχείρως πρβλ. F.VIGOUROUX, Anthropomorphismes de la Bible (ἐν: DB I, στ. 662-664), 1962, J.HEMPEL, Die Grenzen des Anthropomorphismus Jahwes im A.T., σελ. 79 ἐξ. Περαιτέρω πρβλ. M.REHM, Das Bild Gottes, Leipzig, 1953, ἰδίᾳ σελ. 83 ἐξ., K.-H.BERNHARDT, Gott und Bild (ThA 2), Berlin 1956 ἰδίᾳ σελ. 18 καὶ δὴ F.MICHAËLI, Dieu à l'image de l'homme. Étude de la notion anthropomorphique de Dieu dans l'Ancien Testament (Diss), Neuchâtel-Paris 1950.

5. Γεν. 2₇.

παδευθείσης ἀπ' εὐθείας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ θείας «πνοῆς ζωῆς»¹ καὶ δὴ καὶ ὡς «κατ' εἰκόνα»² καὶ «καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ»² δημιουργηθείς. Ἀμφότεραι δὲ αἱ διηγήσεις αὗται ἐπὶ μέρους τε καὶ ὁμοῦ λαμβανόμεναι συμφωνοῦν ἀπολύτως ἐπὶ τοῦ ἐξῆς σπουδαίου σημείου, ὅπερ θὰ ἡδύνατό τις νὰ χαρακτηρίσῃ καὶ ὡς τὴν κεντρικὴν ἰδέαν οὐ μόνον τῶν δύο τούτων διηγήσεων, ἀλλὰ καὶ ὁλοκλήρου τῆς περὶ ἀνθρώπου διδασκαλίας τῆς Π. Διαθήκης, ὅτι δηλ. ὁ Θεὸς εἶναι ὁ δι' ἐκτάκτου καὶ ἀμέσου αὐτοῦ ἐνεργείας προσωπικὸς δημιουργὸς καὶ ζωοδότης τοῦ ἀνθρώπου, μεθ' οὗ καὶ συγγενεῦει κατὰ τὸ πνεῦμα, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ τὸ κέντρον ἅμα καὶ τὴν κορωνίδα τῆς ὑλικῆς δημιουργίας, ἔχων συγκεκριμένον καὶ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ καθορισθέντα σκοπὸν. Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐν τῷ κειμένῳ σειρὰν τῶν περὶ ὧν ἐν προκειμένῳ ὁ λόγος δύο ἀνθρωπολογικῶν διηγήσεων, ἄξιον ὑπογραμμίσσεως εἶναι ἐνταῦθα ὅτι καὶ λογικῶς ἡ πρώτη προηγεῖται τῆς δευτέρας, δεδομένου ὅτι, ὡς διεπιστώθη καὶ κατὰ τὴν ἐπὶ μέρους ἐξέτασιν αὐτῶν, κυρίως ἡ δευτέρα συμπληροῖ καὶ ἐπεξηγεῖ ὅσας ἀνθρωπολογικὰς ἐννοίας ἡ πρώτη καὶ θεολογιακτέρα διήγησις ἐπιγραμματικῶς ἢ καὶ ἐμμέσως μόνον ἀναφέρει.

(Συνεχίζεται)

1. Γεν. 27.

2. Γεν. 1₂₆.